

ვალერიან მაჭარაძე

**რუსეთ-თურქეთის ომი 1768-1774
წლებში და საქართველო¹**

თ ე ზ ი ს ე ზ ი

ტოტლებენის აწყურიდან დაბრუნების შემდეგ რუს-ქართველთა ჯარების ერთობლივი მოქმედება თურქების წინააღმდეგ შეუძლებელი გახდა, რითაც სამხედრო კავშირს ჩრდილი მიადგა. ამიტომ განხეთქილების მიზეზების ახსნა მნიშვნელოვან ამოცანად გვესახება, მით უმეტეს, რომ სამეცნიერო ლიტერატურაში ამასთან დაკავშირებით არაერთი გაუგებრობა არსებობს.

**ტოტლებენის ავანტიურა და ახალციხეში
ლაშქროვის ჩაშლა**

როგორც აღვნიშნეთ, ასპინძის ბრძოლაში ბრწყინვალე გამარჯვების შემდეგ, რაკი ახალციხის ფაშას განკარგულებაში მყოფი ძირითადი ძალები განადგურებული იყო, ერეკლეს შეეძლო ქართლ-კახეთის ჯარებით დაუფლებოდა ახალციხეს. ამ მარჯვე სამხედრო-სტრატეგიული პლაცდარმის დაკავება კი ინიციატივის ერეკლეს ხელში გადასვლის საწინდარი გახდებოდა, რაც საომარი ოპერაციების გაშლის პერსპექტივას ქმნიდა. გარდა ამისა, რადგან თურქეთს ახალციხის დაკარგვით ლეკებთან უშუალო კავშირის შესაძლებლობა ერთმეოდა, ქართლ-კახეთს აქტიურად მოქმედებისათვის ეხსნებოდა ხელები. მაგრამ ტოტლებენის აწყურიდან საეჭვო დაბრუნებამ ახალციხის დაკავება შეუძლებელი გახდა.

¹ ვალერიან მაჭარაძე, მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის, ნაწილი III, ნაკვეთი II, თბილისი, 1997.

ერეკლე თავისი ჯარით ჯავახეთის გზით 1770 წლის 29 აპრილს თბილისში დაბრუნდა.

ამ დროს ტოტლებენი პორუჩიკ დეგრალიეს აწერინებდა რუსეთში გასაგზავნ წერილებს, თითქოს ერეკლე ემზადებოდა ირანის და არა თურქეთის წინააღმდეგ საომრად. დეგრალიემ ვერ გაბედა ტოტლებენისთვის ეკითხა, თუ რისთვის ჩადიოდა ასეთ სიყალბეს, მაგრამ ეს ამბავი აცნობა ა. მოურავოვს (როგორც რუსეთის მთავრობის წარმომადგენელს). ა. მოურავოვისგან ეს შეიტყო ერეკლემ და ტოტლებენს ახსნა-განმარტება მოსთხოვა. თუმცა მეფეს არ უთქვამს, ვინ შეატყობინა ეს ამბავი, ტოტლებენმა ეჭვი აიღო დეგრალიეზე და იგი განაწყენების გარეშე გაათავისუფლა.

2 მაისს ტოტლებენმა გამოსცა მანიფესტი, რომელიც განმდგარ ოფიცრებს იმპერატორისა და ერეკლე მეფის მოღალატეებად აცხადებდა და წინადადებას იძლეოდა, ვინც რატიევს, ჩოგლოკოვს და დეგრალიეს რუსეთის კორპუსში ცოცხალს მიიყვანდა, 1000 თუმანს მისცემდა, ვინც მკვდარს — ათას მანეთს.

2 მაისს დეგრალიემ ერეკლეს შეატყობინა, რომ **ტოტლებენი რუსეთის მთავრობის მიერ მიცემულ ინსტრუქციებს არღვევდა, რუსეთის მთავრობის თვალში ერეკლე მეფეს სახელს უტყბდა და ფარულად ქართლ-კახეთის დაპყრობაზეც ოცნებობდა.**

დეგრალიესგან ერეკლემ ისიც შეიტყო, რომ 1770 წელს ტოტლებენი სწორედ მას აწერინებდა ახალციხის ფაშასთან გასაგზავნ წერილებს. მეფემ სარწმუნოდ იცოდა, რომ ახალციხის ფაშას ჯაშუში თვეზე მეტხანს ჰყავდა პატიმრობაში ტოტლებენს, რის შემდეგ გაუშვა ფაშასთან წერილით. ამ ამბავს მოჰყვა გაურკვეველი მიზეზით რუსი ოფიცრების განდევნა საქართველოდან, აწყურთან ღალატი, ბრძანება რატიევის დაპატიმრებისა და მის რაზმში მყოფი ქართველი ოფიცრების განდევნის თაობაზე, 2 მაისის მანიფესტი, 7 მაისის ბრძანება თბილისში მყოფი რუსეთის ჯარის ოფიცრებისადმი.

ზემოაღნიშნული ფაქტები და მოვლენები ისე ლოგიკურად დაკავშირებული ჩანდა ერთმანეთთან, რომ ერეკლე საბოლოოდ დარწმუნდა: ტოტლებენის დატოვება საქართველოში აღარ შეიძლებოდა; ამიტომ 1770 წლის 7 მაისს ერეკლე მეფემ წინადადება მისცა რატიევს: „...მე ამას განვაცხადებ შენდამი და ყოველთა შტაფთა აფიცურთა წინაშე, ტოტლებენს არესტი უყოთ და მისის დიდებულების უმაღლესსა კარსა გაგზავნოთ და ვინც თქვენმა გონებამ ამჯობინოს, ის თავად დააყენოთ ტომსას პოლკის პოლკოვნიკის მოსვლამდის...

თუ ამას არ აღასრულებთ, ყოვლად მოწყალის ხელმწიფის უმაღლესს კარს პასუხი ყველამ გაეცით“...

ამ ფაქტმა საბოლოოდ ჩატეხა ხიდი ერეკლესა და ტოტლებენს შორის.

8 მაისს, როგორც დეგრალიეს ჩვენებიდან ჩანს, რატიევი, ბოგდანოვი, ერეკლე და მოურავოვი ესკადრონებით და 3 ქვემეხით უნდა დაძრულიყვნენ ტოტლებენის ბანაკისკენ, მაგრამ შეჩერებულან. დეგრალიე უჩვენებდა სასამართლოს: რისთვის მიდიოდნენ, არ ვიცოდი, მაგრამ სისხლისღვრა რომ არ მომხდარიყო, ვურჩიე ა. მოურავოვს შეჩერებაო. მიზანი, ცხადია, ტოტლებენის დაპატიმრება იყო. როგორც ერეკლე მეფის 13 მაისის წერილიდან ჩანს, მეფისთვის შეჩერება მოურავოვს ურჩევია. „რადგან დაჟინებით გირჩევია არესტის უქნელობა... ამ საქმისათვის დიდი მადრიელნი ვართ“, — სწერდა ერეკლე მოურავოვს. მართალია, ერეკლემ ტოტლებენის დაპატიმრების ბრძანება გააუქმა, მაგრამ თბილისში გადაწყვედა, დაკავშირებოდნენ ტომსკის პოლკს, რომელიც მოზდოკიდან მოდიოდა.

ერეკლეს ბრძანების შეტყობამ ტოტლებენი წონასწორობიდან გამოიყვანა. თუ აქამდე მისი განკარგულებები ოფიცრებს რუსეთის სახელმწიფოსა და ერეკლე მეფის მოღალატეებად აცხადებდა და ოფიციალურად ერეკლეს წინააღმდეგ არ გამოდიოდა, 8-9 მაისს იგი აშკარად დაუპირისპირდა ერეკლეს: დუშეთის ციხე დაიკავა, იქიდან ზარბაზნების ნაწილი ანანურში გადაიტანა და იქ გამაგრდა. ერეკლეს წინააღმდეგ ტოტლებენის აშკარა გამოსვლა რომ დაინახეს, ქართლის თავადებმაც თავი წამოყვეს: **ზაალ ორბელიანმა და დავით ქსნის ერისთავმა ტოტლებენს შესთავაზეს თბილისზე გალაშქრება, ერეკლეს ტახტიდან ჩამოგდება და ქართლ-კახეთის რუსეთთან შეერთება.**

ქართველი თავადების პოზიციამ ტოტლებენს გამბედაობა შემატა და გადაწყვიტა ერეკლეს წინააღმდეგ გამოსვლა. გენერალმა რუსეთის წარმომადგენელს საქართველოში თავ. მოურავოვს წინადადება მისცა, მთავრობისგან ნებართვის მიღებამდე დაეტოვებინა საქართველო, თვით კი მოსახლეობის რუსთ ხელმწიფის ერთგულებაზე ძალით დაფიცებას და ძარცვას შეუდგა.

ტოტლებენის რაზმში მართლაც გადაუწყვეტიათ ქართლ-კახეთის დაპყრობა, ერეკლეს ტახტიდან ჩამოგდება, მისი დაპატიმრება და რუსეთში გაგზავნა, ან განდევნა. ეს საქმე, მათი აზრით, მეტად ადვილად გაკეთდებოდა 3.000 რუსი ჯარისკაცის ხელით. როგორც

ჩანს, ტოტლებენი 1200 კაცითა და ქართველი თავადების იმედით ერეკლეს წინააღმდეგ ბრძოლის დაწყებას ვერ გაბედავდა. ტოტლებენს 3000 კაცი შეუსრულდებოდა მოზდოკიდან მომავალი ტომსკის პოლკის (დაახლ. 2000 კაცი) შეერთების შემდეგ.

ანანურში დგომისას, როგორც ჩანს, ქართველმა თავადებმა აცნობეს ტოტლებენს ერეკლეს საიდუმლო მიმოწერის თაობაზე არაგვის მოურავ ქაიხოსრო ჩოლოყაშვილთან, ამიტომ გენერალმა მოურავის სახლი აიკლო და გაძარცვა.

XVIII ს-ში რუსეთის არმიაში სარდალს სამხედრო საბჭოს თანხმობის გარეშე გადაწყვეტილების მიღება არ შეეძლო. საისტორიო ლიტერატურაში მიუთითებენ, რომ ტოტლებენმა ერეკლეს ტახტიდან ჩამოგდების საკითხზე სამხედრო საბჭოს დასტური მიიღო. ასეთ პირობებში, ცხადია, საინტერესოა, რას წარმოადგენდა ის საბჭო, რომელიც ტოტლებენს ავანტიურისტულ გადაწყვეტილებებზე თანხმობას აძლევდა. ჩვენ ზუსტად ვერ დაუადგინეთ ტოტლებენთან მყოფი მცირე რაზმის ოფიცერთა გვარები, მაგრამ მისი ბრძანების აღმასრულებელნი კი ჩვენთვის ცნობილნი არიან: კარპი, ზორნაი, პიკსნერი, ტოტინი, ბარონი შტეინი, ვინკლერი, კელერი და სხვ. ამათგან, რუსი ჩანს მხოლოდ კარპი (თუმცა ესეც საეჭვოა). არც ერთ მათგანს რუსეთის მთავრობა არ იცნობდა. რაც შეეხება კაპ. ლვოვს, რომელიც რუსეთის მთავრობამ შიკრიკად გამოგზავნა და ერეკლესთვის გადასაცემი ორდენი და ფული გამოატანა, სიბეცით თუ შიშით, საქართველოში ჩამოსვლისთანავე, იგი ტოტლებენმა თავის თანამოსაქმედ გაიხადა (შემდეგ კაპ. ლვოვმა დაიკავა რუსეთის საგარეო საქმეთა კოლეგიის ოფიციალური წარმომადგენლის, ა. მოურავოვის ადგილი. თუმცა მალე ტოტლებენმა კაპ. ლვოვსაც დევნა დაუწყო და მან დაპატიმრების შიშით, თავი სოლომონ მეფის კალთას შეაფარა).

სამაგიეროდ ტოტლებენმა საქართველოდან განდევნა: გენერალპროკურორისა და სამხედრო კოლეგიის არჩეული პოდპოლკოვნიკი ჩოლოყაშვილი (როგორც საეჭვო), სამხედრო კოლეგიის მიერ საიმედოდ მიჩნეული კაცი მაიორი რემენიკოვი (როგორც მის წინააღმდეგ შეთქმული და საეჭვო), ასევე სამხედრო კოლეგიის არჩეული კაპიტანი ზამარავეი (როგორც მხდალი), პოდპოლკოვნიკი ჩოგლოკოვი (როგორც შეთქმული).

მასალების ფონზე დამაჯერებლად გამოიყურება პოდპოლკ. ჩოგლოკოვის ცნობა. იგი წერდა: ტოტლებენი ან ჭკუაზე შეიშალა, ან გამცემლობას ჩადის, როდესაც რუსეთის სამეფო კარის ინტერე-

სების საწინააღმდეგოდ მოქმედებს: მეფეები ერთმანეთს გადაამტერა, თაყალებს ცუდად ექცევა, სოფლები ააწიოკა — უსასყიდლოდ ართმევს საქონელს, ახალციხის ფაშასთან მოლაპარაკება გამართა, 12 საუკეთესო ოფიცერი რუსეთში გაგზავნა, თავისთან არავის იტოვებს, გარდა გერმანელებისა და უსაქციელო რუსებისაო.

როგორც ზემოთ დავინახეთ, ორივე მხარე (ერეკლეცა და ტოტლებენიც) ტომსკის პოლკის ნაბიჯს ელოდებოდა. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ტოტლებენის დასაპატიმრებლად ერეკლეს არ სჭირდებოდა არც რატიევი და არც კლავერი (1200 კაცით ერეკლეს დაშინება არ შეიძლებოდა). ერეკლეს სიფრთხილე რუსეთთან ურთიერთობის გართულებისა და სამხედრო კავშირის ჩაშლის შიშით იყო გამოწვეული და ამიტომ აძლევდა მეფე რუს ოფიცრებს წინადადებას, თვითონვე დაეპატიმრებინათ ტოტლებენი, როგორც საეჭვო და საერთო საქმის ხელისშემშლელი.

ტოტლებენის ავანტურა ტომსკის პოლკმა ჩაშალა. ტომსკის პოლკის გამოუცხადებლობას დაურწმუნებია ტოტლებენი, რომ რუსი ოფიცრების დაყოლიება ავანტურაზე ადვილი არ იყო. ამასთან, უნდა შევნიშნოთ, რომ ტომსკის პოლკის ოფიცრებს, ტოტლებენის ბრძანების ამკარა შეუსრულებლობასთან ერთად, ყოველი შემთხვევისათვის წესდების დარღვევა (დაუმორჩილებლობა) რომ არ დასწამებოდათ, მარშრუტის გეგმა ისე შეუდგენიათ, რომ პოლკი სამი-ხუთი დღე იდგა და ქვემეხების დაშლა-აწყობას, ყუთების გადატან-გადმოტანას უნდებოდა.

ტოტლებენს მართლა გაუჭირდა ტომსკის პოლკის ანანურში მიყვანა. კიდევ მეტი, იგი ვერ მიიღო, სანამ ავანტურაზე უარი არ თქვა. ტომსკის პოლკის პოზიციამ ერეკლეს არსებითად ეჭვი გაუფანტა და მეფემ 3 ივნისს გენერალს შესთავაზა: დაუფიწყოთ ძველი მტრობა და შევუდგეთ ერთობლივ მოქმედებას მტრის წინააღმდეგო. თუმცა მეფის 8 ივნისის წერილში ტოტლებენის მიმართ კვლავ უნდობლობა გამოსჭვავის, მაგრამ ერეკლეს სწამდა რუსი ოფიცრებისა და რუსეთის ჯარისა.

ტოტლებენს, 9 ივნისის წერილით უცნობებია მეფისათვის, რომ იგი ჯარით იმერეთში მიდიოდა, საიდანაც გაილაშქრებდა ახალციხეზე. ამის შემდეგ მეფე ენერგიულად ცდილობდა განეახლებინა ერთობლივი შეტევა. ერეკლე იმაზედაც თანახმა იყო, რომ ტოტლებენს თუნდაც 5-6 ვერსის დაშორებით ემოქმედა, ოღონდ — ახალციხის მიმართულებით. როგორც ჩანს, მეფისათვის ცნობილი იყო პატრ

ლომენიკთან ტოტლებენის მიერ 16 ივნისს გაკეთებული განცხადება (თითქოს, რაკი მტკვარზე ზიდი აყრილი იყო, ქართლიდან ახალციხისაკენ გზა არ არსებობდა და სხვ.). მეფე აქარწყლებდა ტოტლებენის მიერ წამოყენებულ უსაფუძვლო მოტივებს (18 ივნისის წერილით იგი დაბეჯითებით ამტკიცებდა ქართლიდან ლაშქრობის მიზანშეწონილობას), მაგრამ ერეკლეს ყველა ცდა, ტოტლებენთან ერთად განეახლებინა საომარი მოქმედება ახალციხის მიმართულებით, მარცხით დამთავრდა. ტოტლებენი იმერეთისაკენ დაიძრა.

ზ. ორბელიანისა და დ. ერისთავის გეგმაც თავისთავად ჩაიშალა.

1770 წლის ივნისის პირველ რიცხვებში, როცა ზ. ორბელიანი რუსეთს გაიგზავნა, ტოტლებენს ავანტურაზე ხელი უკვე აღებული ჰქონდა და რუსეთის მთავრობას თბილისის ნაცვლად თურქების ხელში მყოფ ქუთაისზე დაძვრის გადაწყვეტილებას აცნობებდა (ქუთაისი სოლომონ მეფეს ალყაში ჰყავდა მოქცეული).

ტოტლებენის ავანტურის ჩაშლის მიუხედავად, პეტერბურგში ჩასული ზაალ ორბელიანი თავის გეგმას არ ეშვებოდა. იგი რუსეთის მთავრობას სთხოვდა, ებრძანებინა ტოტლებენისათვის, რომ კვლავაც რაიმე ეღონა ერეკლეს ჩამოსაგდებად და ბრძოლის ხერხებსაც თავად სთავაზობდა. ზ. ორბელიანს ქართლის ტახტზე ერეკლეს შემცველი კანდიდატებიც (გარდა რუსისა) დაუსახელებია: იმერეთის მეფე სოლომონი და ქსნის ერისთავი დავითი. ზ. ორბელიანს თავისი კანდიდატურის ამკარად წამოყენება ვერ გაუბედავს, მაგრამ შეფარვით მიუნიშნებია. საუბრის ჩამწერი შენიშნავს, რომ ზ. ორბელიანი რუსეთში გამოჩენისთანავე თავის გვარიშვილობას ხაზს უსვამდა. მის ამპარტავნობაზე სხვა ცნობებიც საკმაოდ მეტყველებენ. დასასრულ, ზ. ორბელიანს განუცხადებია, რომ თუ რუსეთის მთავრობის დასტურს მიიღებდა, იგი მზად იყო და შეეძლო კიდევ პეტერბურგიდან წაუსვლელად (წერილების გაგზავნით) ქართველი თავადები აეჯანყებინა ერეკლეს წინააღმდეგ. ზ. ორბელიანის წინადადებები სამეფო კარიდან საგარეო საქმეთა კოლეგიას რეზოლუციის გარეშე დაუბრუნეს 1770 წლის 11 სექტემბერს და შემდეგაც თავადს პასუხი საკმაო ხანს არ გასცეს (ეს მაშინ ჩვეულებრივი ამბავი იყო).

როგორც ითქვა, მაშინ რუსეთის მთავრობას ქართველების თურქეთთან ომში მიმხრობა ჰქონდა დაგეგმილი და არა ანექსია. ამასთან, რუსეთის მთავრობა ქართველების დარაზმვისა და კავკასიის ფრონტზე წარმატების იმედს ერეკლეზე ამყარებდა. როცა შეიტყვეს, რომ ტოტლებენი საქმეს აფუჭებდა (ერეკლესთან შერიგე-

ბას არ აპირებდა და ამით ერთობლივი მოქმედება იშლებოდა), 1770 წლის დეკემბერში ტოტლებენის განთავისუფლება გადაწყვიტეს და ქართველ თავადებსაც თავზე ცივი წყალი გადაასხეს.

საქართველოში გამომგზავრების წინ, 1771 წლის 23 იანვარს, ერეკლეს ელჩებს — ზ. ორბელიანს და ე. ნათანლიშვილს — ერთად გასცეს პასუხი. მასში აღნიშნული იყო, რომ გენ. ტოტლებენი, „თავისი თხოვნით“, განთავისუფლებულია და მის ნაცვლად გენ. სუხოტინია დანიშნული, რომელსაც ერეკლესთან იმპერატორის სიგელი მიაქვსო; რაკი თქვენი გამოგზავნის მიზანი ერეკლესა და ტოტლებენს შორის უთანხმოებითა და ერთობლივი მოქმედების სიმძლეებით იყო ნაკარნახევი, ახალი უფროსის დანიშვნით ეს საქმე მოგვარდება და თქვენი შემდგომი აქ ყოფნაც ზედმეტიაო. ასე რომ, ზ. ორბელიანი გაწბილებული წამოვიდა საქართველოში. კიდევ მეტი, მისთვის გამომგზავრებისას ისეთი პატვიც კი არ მიუგიათ, როგორც ა. ანდრონიკაშვილს მიაგეს.

მართალია, ერეკლესთვის ეს ამბავი უცნობი იყო, მაგრამ თვით ზაალ ორბელიანი მუდამ შიშობდა თურმე და 1774 წელს საქართველოდან გაქცეულა; მაგრამ ერეკლეს, რაკი საკმაო საბუთები არ აღმოაჩნდა, თავადის საქციელი ლაყობად მიუჩნევია, იგი შეუწყალებია და 1775 წელს მისთვის მარნეულიც უბოძებია. ასე რომ, შეთქმულება გაუხსნელი დარჩა, თორემ ერეკლე მტრებს არ დაინდობდა.

ამრიგად, ტომსკის პოლკის პოზიციაში არა მარტო ტოტლებენს ააღებინა ხელი ავანტურაზე, არამედ ქართველი თავადების გეგმებიც ჩაშალა. რუსეთის მთავრობამ კი რეაქციონერ ქართლის თავადებს იმედები ამჯერად გადაუწურა.

ტოტლებენის ავანტურა და საქართველოს მიზობელი

ხალხების თურქეთის წინააღმდეგ ომში ჩაბმის

ერეკლესიული გეგმის ჩაშლა

რუსეთის მთავრობა, როცა ერეკლე II-ის ომში ჩაბმას ცდილობდა, იმასაც ვარაუდობდა, რომ ერეკლე შეძლებდა თურქეთის წინააღმდეგ მებრძოლი ხალხების ამხედრებასაც. ერეკლე მეფეს ამაზე მზადყოფნა გამოუთქვამს.

სომხების მიმხრობა რომ ერეკლეს არ გაუჭირდებოდა, ეს ყიზლარის კომენდატისათვისაც იყო ცნობილი იოსებ ემინის მოღ-

ვაწვობით და სხვა მასალებითაც. მაგრამ ერეკლეს ქურთებისა და ასირიელების იმედიც ჰქონდა და რუსეთის წარმომადგენელს უცხადებდა: თუ რუსეთიდან ჯარით დახმარება მექნება, შევძლებ თურქეთის ქალაქების დაპყრობას თვით ცარგრადამდე (კონსტანტინოპოლამდე). მეფემ იცოდა, რომ ქურთები და ასირიელები „სარწმუნოებით სრულიად ქრისტიანენი“ კარგი მეომრები იყვნენ და თურქებისაგან დიდად შვეიწროვებულნი.

ერეკლემ რუსეთის წარმომადგენელს, პორუჩ. ხვაბულოვს, გააყოლა თავისი ელჩი — ა. ანდრონიკაშვილი, რომელსაც გაატანა საქართველოს მეზობელი ქვეყნების აღწერა (იგი 1769 წლის 14 ივნისითაა დათარიღებული). დოკუმენტში მეზობელი ქალაქებისა და მოსახლეობის აღწერასთან ერთად ამ ხალხების სამხედრო პოტენციალიცაა დახასიათებული.

რუსეთიდან გამოგზავნილი ჯარის გადიდების შემდეგ, რაკი ახალციხის მიმართულებით ლაშქრობაში ტოტლებენის მონაწილეობის იმედიც ჰქონდა, ერეკლეს კავშირი დაუმყარებია ქურთებსა და ასირიელებთან. ასირიელთა ეპისკოპოსი ისაია საქართველოში ჩამოსულა. 1770 წლის 15 აგვისტოს, ესაია აცნობებდა ერეკლე მეფეს: იეზიდებცა და ასირიელთა კათალიკოსიც მზად არიან თქვენი ბრძანება შეასრულონო. არსებული საბუთებიდან ნათელია, რომ სომხები, ქურთები და ასირიელები ელოდებოდნენ ერეკლეს შეჭრას ბაიაზეთისა და ყარსის პროვინციებში, რათა თურქეთის ბატონობის წინააღმდეგ აჯანყება დაეწყოთ.

1770 წლის 26 სექტემბერს ერეკლემ მიიღო ზემოაღნიშნული წერილები ქურთებისა და ასირიელებისაგან, მაგრამ მეფეს უკვე აღარ შეეძლო ქურთებთან „მიახლოება“, რასაც ისინი ითხოვდნენ, რადგან ტოტლებენი ავანტურის შემდეგ იმერეთში გადავიდა და ერეკლესთან ერთად ახალციხის მიმართულებით ლაშქრობაზე კატეგორიულად უარი თქვა. ერეკლეს თავისი ძალების ამარა, რაკი ტოტლებენის საქციელით ახალციხის ფაშამ შვება მიიღო და ქართლ-კახეთს „ლეკები“ წამოუსია, საკუთარ ქვეყანაში უჭირდა და ქურთებისა და ასირიელებისათვის მიშველება ვერ გაბედა. მეფეს ისლა დარჩენოდა, ქურთებისა და ასირიელების წერილები, საკუთარი კომენტარებით, გრაფ ნ. პანინისათვის გაეგზავნა, სადაც სინანულით წერდა: „თუ რუსეთის ჯარი და მეფე სოლომონ და ჩვენ ამ ზაფხულ ერთად ვყოფილიყავით, ჩვენს ქვეყნებსაც მტრისაგან დავიცავდით, ესენიცა და იმ მხარის ქრისტიანენიც ჩვენ შემოგვერთლებოდნენ, და დიდი ძალი

მოგვემატებოდა საზოგადოთ ქრისტიანეთ მტერთ ოსმალეთზედ“.

რუსეთის მთავრობა ამ დროს ტოტლებენის მიერ აწეწილ საქმეებს არკვევდა და ნ. პანინს ერეკლესთვის არაფერი უპასუხია, თუმცა ქრისტიანთა კოალიციის შექმნისა და მისი თურქეთის წინააღმდეგ გამოყენების იდეა რუსეთიდან მოდიოდა.

ამრიგად, ტოტლებენმა ჩაშალა არა მარტო ახალციხის მიმართულებით რუს-ქართველთა ერთობლივი ლაშქრობა, არამედ თურქეთის წინააღმდეგ დიდი კოალიციის შექმნის ერეკლესეული გეგმაც, რითაც, არა მხოლოდ ამ ხალხებსა და საქართველოს, თვით რუსეთის სახელმწიფო ინტერესებსაც ზიანი მიაყენა.

**ტოტლუგენის ავანტურა და ერაქლუს შრიტიერთოზის
ბამწვაპება „სპარსეთის“ ხანებთან**

გენ. ტოტლებენი წერილებში ხშირად იმეორებს, რომ ერეკლეს რუსეთის ჯარის სპარსეთის წინააღმდეგ გამოყენება უნდა, თურქების წინააღმდეგ კი ომი არ სურსო. გენ. სუხოტინი ვერ გაერკვა ტოტლებენის მიერ დახლართულ ვითარებაში და ისიც უსაყვედურებს ერეკლე მეფეს: სპარსეთის საქმეებს მოეშვიო. ეს საჩივრები უსაფუძვლოა.

1769 წლის გაზაფხულსა და ზაფხულში, პორუჩიკ გრ. ზვაბულოვთან მოლაპარაკებისას, რუსეთის მთავრობის წინადადებაზე, გამოსულიყო „ქრისტიანების საერთო მტრის“ — სულთნის თურქეთის წინააღმდეგ, ერეკლე მზადყოფნას აცხადებდა, მაგრამ რეგულარულ დამხმარე ჯარს ითხოვდა. ამასთან, როგორც ელჩისათვის (ა. ანდრონიკაშვილი) ზეპირად დანაბარებიდან ჩანს, ერეკლე მზად იყო რუსეთთან ერთად ებრძოლა არა მარტო თურქეთის, არამედ სპარსეთის წინააღმდეგაც. მაგრამ ეს ეხებოდა სხვა ვითარებას და არა თურქეთთან ომის პერიოდს.

ტოტლებენის ავანტურის შემდეგ, როცა ერეკლეს საქმეები აეწეწა, თურქეთის აგენტებს სამოქმედოდ უკეთესი პირობები შეექმნათ. ფულმა, საჩუქრებმა და აგიტაციამ თავისი გაიტანა. 1770 წლის ზაფხულიდან ფართო მასშტაბი მიიღო „ლეკთა“ თავდასხმებმა ქართლსა და კახეთში, ხოლო ერეკლეს რთული მდგომარეობით ისარგებლეს მაჰმადიანმა ვასალებმაც და თურქეთის მხარე დაიჭირეს. ერეკლე მეფე ნ. პანინთან წერილში, 1770 წლის 9 ოქტომბერს, არა მარტო დაწვრილებით ეხება თურქეთის აგენტების საქმიანობის შედეგად „ლეკთა“ ინტენსიურ თავდასხმებს, არამედ მიუთითებს მეზობელი

მაჰმადიანი ხანების „ცხად“ და „ფარულ“ მტრობაზეც და ვასალების განდგომაზეც.

როგორც ქვემოთ დავინახავთ, ტოტლებენმა იმერეთში გადასვლის შემდეგაც არ მოიშალა მტრობა ერეკლესადმი. ერეკლეს, თურქებთან ბრძოლის გარდა, სერიოზული ყურადღების დათმობა უზღებოდა აღმოსავლეთ საზღვრისათვის, რადგან იქიდან ლეკების აქტიური შემოტევა შეიძლებოდა დიდი საფრთხის სათავე გამხდარიყო, რაც 50-იანი წლების მაგალითით მისთვის კარგად იყო ცნობილი. ცხადია, ერეკლეს მთელი ძალების ახალციხისაკენ გაგზავნა არ შეეძლო.

თურქეთის აგენტებმა არა მარტო დაღესტნელები და ერეგნის ხანი გამოიყენეს ერეკლეს წინააღმდეგ, არამედ ირანის გამგებელი ქერიმ ხანიც დაუპირისპირეს მეფეს, რომელიც ერეკლეს რუსეთთან კავშირის გაწყვეტასა და თურქეთის წინააღმდეგ ომში მონაწილეობაზე ხელის აღებას სთხოვდა.

ერეკლე მეფე რუსეთის მთავრობას, როგორც თავის მოკავშირეს, არაფერს უმაღავდა — მაჰმადიან ხანებთან მიმოწერის მთელს მასალას უგზავნიდა და საქმის ვითარებას ატყობინებდა, რასაც ნათლად მოწმობს რუსეთის არქივებში დაცული დოკუმენტი.

იბერიეთის ციხეების განთავისუფლება თურქების ბატონობისაგან

სოლომონ პირველმა ისარგებლა ქართლ-კახეთის ჯარების თურქებზე აწყურსა და ასპინძასთან გამარჯვებით და 1770 წლის ზაფხულში იმერეთის ციხეების განთავისუფლებას შეუდგა. მეფემ ჯერ ცუცხვათის სიმაგრე დაიკავა, შემდეგ ქ. ქუთაისი გაათავისუფლა და ბოლოს შორაპნისა და ქუთაისის ციხეების ხანგრძლივ აღკვანზე გადავიდა.

სწორედ ამ დროს ტოტლებენიც იმერეთისკენ დაიძრა. 1770 წლის ივნისში ტოტლებენი იმერეთში გადავიდა. სოლომონ მეფე მას შეეგება და რუს-ქართველთა ჯარი 2 ივლისს ბაღდადის ციხეს შემოადგა. იქ 30-მდე თურქი მეციხოვნე იყო. სრული ალყის პირობებში თურქ მეციხოვნეებს (რაკი ახალციხიდან დახმარების იმედი არ ჰქონდათ) დანებების გარდა სხვა გამოსავალი არა ჰქონდათ.

ბაღდადის ციხის აღების შემდეგ რუს-ქართველთა ჯარი ქუთაისისკენ დაიძრა. შორაპნის ციხე სოლომონ მეფემ რუსის ჯარის

დაუხმარებლად აიღო და ქალაქი ქუთაისიც დაიკავა, ხოლო ქუთაისის ციხე კი ტოტლებენის ქართლში ყოფნის დროსაც ბლოკადაში იყო. შორაპნის ციხის აღებაში ტოტლებენს არავითარი მონაწილეობა არ მიუღია, მაგრამ ამას არ შეუშლია ხელი წარმატება თავისად მიეთვალა და სამხედრო კოლეგიის მესვეურთან თავი მოეწონებინა.

ბაღდადის ციხის აღების შემდეგ, როგორც უკვე აღინიშნა, ტოტლებენი და სოლომონ მეფე ქუთაისის ციხეს შემოადგნენ. ქუთაისის ციხის აღყა, სადაც 60-მდე თურქი ჯარისკაცი და ორივე სქესის 220 მოქალაქე იყო, ერთი თვე გაგრძელდა.

იმერეთის ციხეების შედარებით იოლი განთავისუფლება უთუოდ ასპინძის ბრძოლაში თურქთა დამარცხებამ განაპირობა. იმერეთის ციხეების განთავისუფლება რომ საყურადღებო მოვლენას წარმოადგენდა, ეს სადავო არაა, მაგრამ, ვფიქრობთ, მართალი იყო ერეკლე, როცა იგი ეკატერინესა და პანინისათვის გაგზავნილ წერილებში მიუთითებდა: ახალციხის მიმართულებით ლაშქრობის გაგრძელებისა და წარმატების ვითარებაში იმერეთის ციხეები თვითონ დაგვენებდებოდა, რაკი არსაიდან დახმარების იმედი არ ექნებოდათ, მაგრამ ტოტლებენს ერთად მოქმედების სურვილი არ აღმოაჩნდაო.

მაშასადამე, ტოტლებენის მიერ ერეკლეს გემის მიუღებლობა საერთო ინტერესებისათვის საზიანო იყო, მიუხედავად იმისა, რომ ამ ეტაპზე რუსეთის ჯარის იმერეთში გადასვლამ ციხეების განთავისუფლების საქმე დააჩქარა.

ტოტლებენი იმერეთში გადასვლის შემდეგ სოლომონ მეფესაც მალე წაეჩხუბა. მეფემ მას წინადადება მისცა, შავი ზღვის მიმართულებით ელაშქრათ; ტოტლებენმა ამაზე უარი თქვა და ისეთი სახე მიიღო, თითქოს ახალციხეზე ლაშქრობას აპირებდა. სოლომონ მეფე ახალციხეზე ლაშქრობაში მონაწილეობაზედაც თანახმა იყო, მაგრამ ტოტლებენმა არც ეს მოინდომა. იგი რუსეთის ჯარით ახალციხისკენ კი დაიძრა, მაგრამ გაურკვეველი მიზეზებით მალე გზიდან უკან დაბრუნდა. ბოლოს ტოტლებენი სოლომონ მეფის მტერს, თურქების ყოფილ მოკავშირეს, **კ. დადიანს**, დაუმეგობრდა და გეზი ფოთისკენ აიღო.

ფოთის კაპვანის მარცხი. ტოტლევანის ინტრიგები.

სამხედრო მოქმედების „ახალი გეგმა“

1770 წლის 3 ოქტომბერს ტოტლებენი ფოთისკენ დაიძრა. რუხი-

სა და ანაკლიის ციხეები (ოც-ოცი კაცი იყო თითოეულში) თურქებმა რუსის ჯარის მოახლოებამდე დატოვეს. ტოტლებენი ცარიელ ციხეებს დაეუფლა, ხოლო შემდეგ დადიანთან ერთად ფოთს შემოადგა.

1770 წლის 31 დეკემბერს, სამხედრო კოლეგია უკვე ტოტლებენის შემცვლელს, გენერალ სუხოტინს, ვრცელ სამოქმედო ინსტრუქციას აძლევდა. მაგრამ გენ. სუხოტინის ჩამოსვლამდე ტოტლებენს საკმაოდ დრო დარჩა იმისათვის, რომ საქმე გაეფუჭებინა.

დადიანთან ერთად ფოთის უწესოდ ჩატარებული ალყა სამთვენახევარს გაგრძელდა. მას რუსეთისათვის არავითარი სარგებლობა არ მოუტანია, ხოლო საექსპედიციო კორპუსს ბრძოლის უნარი დაუკარგა, რაც სრული კატასტროფით შეიძლება დამთავრებულიყო, საქმეში რომ სოლომონ მეფე არ ჩარეულიყო. საქმე ისაა, რომ 1770 წელს დეკემბრის ბოლოს თურქებმა ძალებს თავი მოუყარეს ბათუმში და ფოთის გარნიზონისთვის მიშველებას ცდილობდნენ, რაც ტოტლებენის დაუძლურებულ კორპუსს ხიფათში ჩააგდებდა. სოლომონ მეფემ ეს დროულად შეიტყო და რუსეთის წარმომადგენელს აცნობა.

სოლომონ პირველი 1771 წლის იანვარში გურიაში შეიჭრა და თურქებს გზა გადაუჭრა. ამით იმერეთის მეფემ ერთდროულად ორი საქმე გააკეთა — რუსეთის კორპუსი განადგურებისგან იხსნა და გურიაც დაიმორჩილა (ტახტიდან ჩამოაგდო **გიორგი გურიელი**, რომელიც თურქების მიერ იყო მთავრად დასმული და მის ნაცვლად აღადგინა მისი უფროსი ძმა **მამია**, ასკანის ციხე დაიკავა და გურიის თავადაზნაურობას ფიცის წიგნი და მძევლები ჩამოართვა).

ფოთის სამთვენახევრიანი ალყა გაჭიანურდა, კორპუსმა ბრძოლის უნარი დაკარგა და მარცხით დამთავრდა.

1771 წლის 3 თებერვლის წერილით სოლომონ მეფე ტოტლებენს აცნობებდა **ზურაბ შერვაშიძისა** და **ქელემ ბეის** ზუგდიდს მოსვლას და მათს განზრახვას, თავს დასხმოდნენ რუსეთის კორპუსს და აქძულებინათ ტოტლებენი ფოთს შემოსცლოდა; მეფე ურჩევდა გენერალს: ფრთხილად ყოფილიყო და ციხეს არ მოსცილებოდა.

როგორც მიმოწერიდან ჩანს, სოლომონ მეფეს ბრალს ვერაფერში დავდებთ. რაც შეეხება რუს ოფიცრებს, მათ მართლაც აიძულეს ტოტლებენი, ფოთისთვის ალყა მოეხსნა, მაგრამ ამას სერიოზული მიზეზები ჰქონდა. საქმე ისაა, რომ მთელი ზამთარი კოლხეთის მაშინდელ ჭაობებში, ნესტიან პირობებში, განუწყვეტელი წვიმების პერიოდში ჯარი მოიქანცა და სამოსელი შემოაცვდა. გარდა ამისა, კორპუსს არც საჭურველი გააჩნდა და არც ცხენები.

ბუნებრივია, გაშიშვლებული, უსაჭურვლო, ბრძოლისუნარდაკარგული კორპუსით ფოთის ციხის აღება ვერ მოხერხდებოდა. მტრის მაშველის გამოჩენას შეიძლება კორპუსის დაღუპვა მოჰყოლოდა. ამიტომ აიძულეს ოფიცრებმა ტოტლებენი, ფოთის ალყაზე ხელი აელო, რათა ჯარისკაცები უაზროდ არ დაღუპულიყვნენ. რა თქმა უნდა, ფოთის კამპანიის მარცხი და საექსპედიციო კორპუსის მიერ ბრძოლის უნარის დაკარგვა ტოტლებენის საქციელს მოჰყვა. ტოტლებენს არ სურდა მეფეებთან ერთობლივი მოქმედება, თავიდან იცილებდა მათ; შეურაცხყოფდა მეფეებს — სოლომონს „თურქს“ ეძახდა, ერეკლეს „მოღალატეს“. ასეთ პირობებში მეფეებიც გულგრილად ექცეოდნენ საექსპედიციო ჯარის მომარაგების საქმეს.

ავანტიურის ჩაშლისა და იმერეთში გადასვლის შემდეგაც ტოტლებენს ერეკლე მეფის მტრობაზე ხელი არ აუღია, რამაც ქვეყნის საშინაო და საგარეო პირობები კიდევ უფრო გაართულა. რაკი ახალციხეზე ლაშქრობა არ განახლდა, ახალციხის ფაშამ ლეკებთან კავშირი შეინარჩუნა — ლეკთა თარეში გაძლიერდა; შემორიგებული ჭარულებიც აიშალნენ; ერევნის ხანმაც „აიხადა საფარველი საქართველოსი“, დაარღვია „მორჩილების პირობა“ და თურქებთან კავშირი დაამყარა; „ესე ყოველი ღრაფ ტოტლებენის მიზნებით“ მოხდა, როგორც ამის შესახებ სამართლიანად სწერდა ერეკლე მეფე ნ. პანინს 1770 წლის 9 ოქტომბერს.

1771 წლის 9 მარტს ყიზლარის კომენდანტმა ნეიჩმა წერილი გამოუგზავნა ერეკლეს, რომლითაც აცნობებდა ტოტლებენის განთავისუფლებას.

მართალია, ტოტლებენის საქმიანობას რუსეთის მიზნებთან საერთო არაფერი ჰქონდა, იგი ინსტრუქციების საწინააღმდეგოც იყო, მაგრამ, ვიდრე იგი რუსეთის კორპუსის მეთაურად რჩებოდა, სხვების თვალში ოფიციალურ რუსეთს წარმოადგენდა და ისე გამოდიოდა, მის პოლიტიკას მთავრობაც მხარს უჭერდა. მაგრამ, რაკი იგი გაათავისუფლეს, მაშასადამე — რუსეთის პოლიტიკის საწინააღმდეგოდ უმოქმედა. მაგრამ ტოტლებენის საქმიანობის უარყოფითი შედეგები ზემოაღნიშნულით არ ამოიწურება. **ტოტლებენმა ჩაშალა საომარი კამპანია ყველაზე მოსახერხებელ ვითარებაში, რითაც საქართველოსთან ერთად რუსეთსაც დიდი ზიანი მიაყენა.**

1770 წლის ზაფხულში ომის ცენტრალურ ფრონტზე რუმიანცევის მიერ ჩატარებულ ბრწყინვალე ოპერაციებს ლარესა და კავკასიონთან დიდი გამარჯვება მოჰყვა: თურქეთის მთავარი ძალები სასტიკად

დამარცხდნენ და საომარი ოპერაცია დუნაიზე იქნა გადატანილი. მეორე არმიაც წარმატებით იბრძოდა. ბენდერის ციხის წინააღმდეგობა გატეხილ იქნა. რუსეთის ფლოტმა ჩესმასთან თურქეთის ფლოტი გაანადგურა და ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთ ნაწილში გაბატონდა. ასეთ ვითარებაში თურქეთს კავკასიის ფრონტზე ძალების გადმოსროლის საშუალება არ ჰქონდა. რაკი ახალციხის ფაშის ჯარებიც ასპინძასთან განადგურდა, საქართველოდანაც შეიძლება და საბრძოლო ოპერაციების წარმატებით გაშლა, ტოტლებენს რომ საქმე არ ჩაეშალა.

1770 წელს ერეკლემ რამდენჯერმე შესთავაზა ტოტლებენს ახალციხის მიმართულებით კამპანიის განახლება, იაზიკოვიც მხარს უჭერდა ამ გეგმას. მაგრამ 1770-1771 წლებში ტოტლებენს მისი განხორციელების სურვილი არ აღმოაჩნდა.

რუსეთის მთავრობა იბრძოდა საქართველოს ძალების გაერთიანებისთვის, რათა მტრის ძალები საქართველოს ფრონტს მიეზიდა, ტოტლებენი — დაქსაქსვისთვის; რუსეთი იბრძოდა ომში ერეკლეს მისამზრობად, ტოტლებენი — ერეკლეს ჩამოსაცილებლად, არწმუნებდა სუხოტინს და რუსეთის მთავრობას, რომ ასპინძის გმირს თურქეთთან ომი არ სურსო.

გარდა ამისა, ტოტლებენი რუსეთს მეგობრებად უხატავდა დადიანს და გურიელს, ეს მაშინ, როცა თვითონვე არ ფარავდა, რომ დადიანის ხელშეწყობით იქნა გატაცებული რუსეთის კორპუსის ცხენები; ისიც ხომ ცნობილი იყო, რომ **გ. გურიელს არც გაუფრთხილება რუსეთის ჯარი, როდესაც თურქების მოახლოება შეიტყო, პირიქით, გზა მისცა მათ.** კორპუსი დაღუპვისგან იხსნა სოლომონ მეფემ გურიაში შეჭრით, მაგრამ ტოტლებენი მაინც სოლომონს ლანძღავდა.

ტოტლებენი ერეკლეს რუსეთის მთავრობის თვალში თურქეთის აგენტად ხატავდა და აუწყებდა მთავრობას — სულთანისგან საჩუქრები მოსდისო.

ტოტლებენის საქმიანობის შესწავლა საფუძველს გვაძლევს, რომ 1770 წლის თებერვლის ბოლოდან მის საქციელში ეჭვი შევიტანოთ.

ქართველების ლანძღვა, ოფიცრებზე ცილისმწამებლური წერილების წერა, მათ გასადევნად ნიადაგის მოშხადება 1770 წლის თებერვლის ბოლოდან იწყება. ახალციხეზე ლაშქრობის საზეიმოდ აღიარებული გეგმის უარყოფა, აწყურთან ღალატი, ავანტიურა, ერეკლესა და სოლომონთან ერთად მოქმედებაზე უარის თქმა, მათი ჩამოცილების მიზნით, ახალი „შეთქმულების“ მზადება იაზიკოვის,

ლვოვის, კლავერის, მარკოვის გასადგენად და ბოლოს საომარი მოქმედების „ახალი გეგმა“ — ყოველივე ეს შეუძლებელს ხდიდა შეთანხმებულ მოქმედებას და საქართველოს ფრონტზე თურქებს ნამდვილად შესვენების საშუალებას აძლევდა.

ტოტლებენმა თავისი საქციელით, ერეკლეს მოუსპო საომარი ოპერაციის გაშლის საშუალება, რითაც თურქებს შესაძლებლობა მისცა შეენარჩუნებინათ კავშირი ლეკებთან. გარდა ამისა, ახალციხის მიმართულებით ლაშქრობაზე უარის თქმით რუსეთმა დაკარგა მოკავშირე ქურთებისა და ასირიელების სახით.

არსებობს საბუთები, რომლებიც მიუთითებენ, რომ ტოტლებენმა 1770 წლის ზამთარში კავშირი დაამყარა ახალციხის ფაშასთან, კერძოდ, იმასთან, ვისაც ანდობდა სულთანი საქართველოს ფრონტს. ტოტლებენის მიმოწერა ახალციხის ფაშასთან, მისი ებრაელი ჯამუშის განთავისუფლება და ახალციხეში გაგზავნაც უცილობელი ფაქტია. ტოტლებენის ოფიციალური ურთიერთობა ფაშასთან მისდამი ეჭვს არ ხსნის (შვიდწლიან ომშიც ტოტლებენი ჯამუშობას ასეთივე მეთოდით აწარმოებდა). ამალითა და ჯარით გარშემორტყმული გენერალი, ბუნებრივია, სხვაგვარად უცხოეთის დაზვერვას ვერც დაუკავშირდებოდა.

ცნობილია, რომ ტოტლებენის საქციელზე ეჭვს გამოთქვამდნენ ერეკლე II და სოლომონ I. ერეკლე, ბუნებრივია, ტოტლებენისადმი აწყურის შემდეგ ტენდენციურად იქნებოდა განწყობილი და იქნებ აჭარბებდა კიდევ. მაგრამ სოლომონ პირველი, რომელსაც 1770 წლის ივლის-აგვისტოში ტოტლებენმა გარკვეული სამსახური გაუწია და ჯერ მტრობაც არ ჰქონდა მასთან, 1770 წლის 19 სექტემბერს პანინს სწერდა: „ეს (ტოტოლებენი — ვ. მ.) ასერიგად იქცევა, რომ უფროსად განაძლიერებს და მკნე ჰყოფს მტერთა“.

მიუხედავად იმისა, იყო თუ არა ტოტლებენი უცხოეთის აგენტი, ერთი რამ სადაჯოოდ არ მიგვაჩნია: ტოტლებენმა ნამდვილად ჩაშალა საომარი კამპანია საქართველოს ფრონტზე 1770-1771 წლებში, რითაც რუსეთს კიდევ უფრო მეტი ზიანი მიაყენა, ვიდრე 1761 წელს.

არ ვფიქრობთ, გადაჭარბებით შევაფასოთ პიროვნების როლი, მაგრამ ისე, რომ საქმისათვის სასარგებლო გაბედული ინიციატივა, ქვეყნისთვის სასარგებლო გაბედული ნაბიჯი სამხედრო წესდების „არტიკულებით“ (სარდლისადმი, უფროსისადმი ბრმა მორჩილება) იზომებოდა და ამითვე ისჯებოდა, საშუალებას აძლევდა ტოტლებენს თვითნებურად ემოქმედა. გარდა ამისა, ჩოგლოკოვის პატიმ-

რობიდან გაქცევა მთავრობის თვალში „3 აპრილის შეთქმულება“ საეჭვო არ გახდა და ტოტლებენის განთავისუფლების საქმე გადადო. გარკვეული როლი შეასრულა პეტერბურგის სიშორემ — კავშირისა და სატრანსპორტო საშუალებათა მამინდელმა მდგომარეობამ. საქართველოს რთული საშინაო ვითარებაც გარკვეულად ხელშემწყობი პირობა იყო.

ჩვენ ზემოთ ვნახეთ, თუ როგორ სურდათ გამოეყენებინათ ქართლის თავადებს ტოტლებენის უთანხმოება ერეკლესთან. დას. საქართველოშიც სოლომონ მეფის მტრებმა, როგორც კი დაინახეს უთანხმოება იმერეთის მეფესა და ტოტლებენს შორის, სცადეს იგი გამოეყენებინათ თავიანთი მიზნებისთვის. მაგ., გარდა იმისა, რომ გურიასა და სამეგრელოში სოლომონ მეფის პოლიტიკას მუქ ფერებში ხატავდნენ (გიორგი და მამია გურიელები, კაცია დადიანი და სხვ.), გადაყენებული ბესარიონ კათალიკოსი 1770 წლის ბოლოს ტოტლებენს აცნობებდა, რომ სოლომონ მეფემ პეტერბურგში გაგზავნილი წერილებით სამეფო კარზე დაგაბეზდა, ხოლო ჩერქეზეთში კაცი გაგზავნა და შენს წინააღმდეგ ჯარი მოიწვიაო. ამ ყალბმა დასმენამ კაპ. ლვოვიც კი დააეჭვა, მაგრამ ერეკლე მეფე 1771 წლის 3 იანვარს აცნობებდა კაპ. ლვოვს, რომ მას სარწმუნოდ არ მიაჩნია სოლომონის მიერ რუსეთის ჯარის წინააღმდეგ ჩერქეზების მოწვევა. კიდევ მეტი, 1771 წლის 4 აპრილს კაცია დადიანი ტოტლებენს წერდა, რომ სოლომონ მეფეს ახალციხის ფაშასთან კავშირი აქვს, ფაშის ჯაშუში სოფ. ქვიტირიში ჰყავს, სულეიმან ფაშისაგან პასუხს ელოდება და თურქეთიდან დადებითი პასუხის მიღების შემთხვევაში გილალატებსო. ზემოაღნიშნულმა პირობებმა ტოტლებენს საშუალება მისცა მთელი წლის მანძილზე ეფუჭებინა საქმე.

ტოტლებენის, უცხოეთის ყოფილი ჯაშუშის, ისეთ რთულ და საპასუხისმგებლო პოსტზე დანიშვნით, როგორც საქართველოში გამოგზავნილი ჯარის სარდლობა იყო, რუსეთის მთავრობამ გამოუსწორებელი შეცდომა დაუშვა, რითაც საკუთარი ქვეყნის სახელმწიფოებრივსა და საქართველოს ინტერესებს დიდი ზიანი მიაყენა.

საომარი კამპანია 1771 წლის მეორე ნახევარში და
რუსეთის ჯარის განწვევა საქართველოდან

ტოტლებენის ეჭვებს რუსი ოფიცრებისა და ქართველების მიმართ, რომელიც გამოთქმული იყო მის წერილებში (1770 წლის

თებერვალ-აპრილი), დაურწმუნებიათ ეკატერინე II, რომ ტოტლებენს საქართველოში საქმის ჩაშლა უფრო შეეძლო, ვიდრე მისი რუსეთისთვის სასარგებლოდ წარმართვა და პანინისათვის მისი შეცვლის თაობაზე მიუწერია კიდევ. მთავრობამ საქართველოში საქმის მოსაგვარებლად კაპ. იაზიკოვი გამოგზავნა. კაპ. ნ. იაზიკოვის პირველივე მოხსენებებით რუსეთის მთავრობა დარწმუნდა, რომ ტოტლებენი საქმისთვის გამოუსადეგარი იყო და 1770 წლის დეკემბერში გაათავისუფლა კორპუსის უფროსობისგან. კორპუსის მეთაურად გენ. ალექსი სუხოტინი დაინიშნა.

გენ ა. სუხოტინი უმტკივნეულოდ ჩამოვიდა საქართველოში. ერეკლემ საზეიმო შეხვედრები მოუწყო მას დუშეთსა და თბილისში. 1771 წლის 13 მაისს გენ. სუხოტინი ქუთაისს ჩავიდა.

1771 წლის 5 ივნისის პატაკით სუხოტინი ჯარის მდგომარეობას ასე აღუწერდა მთავრობას: ჯარისკაცები არიან უკარგებოდ, უტანსაცმლოდ, არც ერთი ცხენი, არც ერთი უნაგირი, ქვემეხი უთოფისწამლოდ, ჯარისკაცები უთოფისწამლოდ, არც ერთი ცალი სასანგრო იარაღი; ხაზინა მთლიანად ვალშია, არ არის არავითარი აღრიცხვა; სუხოტინი განაგრძობდა: გაუშიშვლებია კორპუსი, იგი (ტოტლებენი) ამასაც არ დასჯერდა — შეეცადა სხვადასხვა ხრიკით, ბრძოლისუნარიანი ახალგაზრდების რუსეთში გაგზავნით დაესუსტებინა კორპუსი; მეც მიმზადებდა ნიადაგს მეფეებთან წასაჩხუბებლად, მარწმუნებდა — მეფეები მოღალატეები არიანო.

პარალელურად სუხოტინი სამხედრო კოლეგიას 5 ივნისის პატაკით აცნობებდა: ტოტლებენმა 33.704 მანეთი ვალი დატოვა. გაურკვეველია, რაზე დაიხარჯა 17.131 მანეთი, ხაზინას სახეზე ჰქონდა 11.579 მანეთი, საჭირო იყო 117.216 მანეთი. კორპუსს უნდა ჰყოლოდა 1508 ცხენი, ჰყავდა 119.

მართალია, გზა უშიშარი გახდა, მაგრამ ეს საკმარისი არ იყო, საჭირო იყო დიდი დრო, რომ კორპუსი მომარაგებულყო, ბრძოლისა და მანევრირების უნარი დაბრუნებოდა. საომარი ოპერაციის გეგმა მარტო პოლიტიკით როდი განისაზღვრება. პოლიტიკაც, თავის მხრივ, დამოკიდებულია სამხედრო შესაძლებლობებზე — პოლიტიკის იარაღზე.

1771 წლის ივნისში სოლომონ მეფე და გენ. სუხოტინი გადმოვიდნენ ქართლში, სოფ. ხელთუბანში, სადაც 15 ივნისს შეხვდნენ ერეკლეს და შეთანხმდნენ სამხედრო მოქმედების გეგმის თაობაზე, რომელიც, პროფ. ი. ცინცაძის სამართლიანი შენიშვნით, მთლიანად

ფოთის ციხის აღებას ემსახურებოდა.

სიტყვიერი შეთანხმებით, როლები ასე ნაწილდებოდა: სუხოტინს რუსების ჯარის კორპუსით უნდა გარემოეცვა ფოთი, ხოლო ქართველთა ძალებს იგი უნდა დაეცვათ მტრის ძალებისგან. შეთანხმებით ერეკლე მეფეს ჯარის ნაწილები უნდა დაეგზავნა ქვეყნის სხვადასხვა მხარეში ლეკებისგან ქვეყნის დასაცავად, ხოლო თვით მეფე ძირითადი ძალებით ახალქალაქ-ახალციხე-ყარსის მიმართულებით უნდა შეჭრილიყო, თარეშით თურქები შეეწუხებინა, და არ მიეცა მათთვის საშუალება, მიშველებოდნენ ფოთის ციხეს; სოლომონ მეფეს თავისი ჯარით ახალციხიდან იმერეთისკენ მიმავალი გზა უნდა გადაეკეტა, დადიანს უნდა დაეცვა აფხაზეთიდან ფოთისკენ მიმავალი გზა, გურიელს — ტრაპიზონიდან შავი ზღვისპირზე ფოთისკენ მიმავალი გზა.

ხელთუბანში შეთანხმებული გეგმა სერიოზული ხარვეზებით ხასიათდებოდა: 1) ეს გეგმა არ ითვალისწინებდა კლიმატურ პირობებს, რის თაობაზეც ერეკლე მეფე შეახსენებდა გენერალს, რომ ტოტლებენმა ზამთარში ჯარისკაცებს სული ამოხადა ფოთში, ლაშქრობა ზაფხულშიც ძნელი იქნება, ამიტომ უმჯობესია ახალციხეზე ვილაშქროთ, თუ ფოთზე ლაშქრობა ნაბრძანები არ გაქვსო; დაბოლოს, სოლომონ I და კ. დადიანსაც ხუნწში შეზვედრისას უთქვამთ გენერლისთვის, რომ ზაფხულში ფოთზე ლაშქრობა საშიში იყო; 2) სუხოტინს მხედველობიდან გამორჩენია, რომ საჭირო იყო საალყო ქვემეხები, უამისოდ ფოთის ციხის აღებას დიდი დრო დასჭირდებოდა; 3) გენ. სუხოტინმა არ გაითვალისწინა ყველაზე ძლიერი მოკავშირის, ერეკლეს მოთხოვნა ახალციხეზე ლაშქრობის თაობაზე, თუმცა დააიმედა, რომ ფოთის აღების შემდეგ ახალციხეზე წავიდოდა.

გენ. სუხოტინის შეცდომები, როგორც ჩანს, განაპირობა კორპუსის ფაქტობრივმა მდგომარეობამ, ტოტლებენის მიერ ჩაგონებულმა ეკატერინეს რჩევამ — ქართველებს არ დაენდო — და ფოთის გარნიზონის სიმცირემ.

ერეკლეს მტრებსაც არ ეძინათ: მათ მეფის სამზადისი აცნობეს ერევნის ხანს, ხოლო ამ უკანასკნელმა — ახალციხის ფაშას, რომელმაც სათანადო ზომები მიიღო (მოსახლეობა დახიზნა ციხეებში, რომელთა გარნიზონები გააძლიერა, ხოლო მეფეს ელჩები გამოუგზავნა, შვერიგდეთო); გარდა ამისა, კაპ. ლვოვს აუწყეს, თითქოს ერეკლემ ახალციხეზე სალაშქროდ მცირე ძალები გამოყო და ფაშასთან მოლაპარაკებას აწარმოებსო. კაპ. ლვოვმა ეს ამბები 15

ოვლისის წერილით შეუთვალა გენ. სუხოტინს.

ხელთუბნიდან დაბრუნებულმა სუხოტინმა, ქუთაისში, სადაც გვგმა საბოლოოდ დაამუშავა, ახალი შეცდომები დაუშვა. საქმე ისაა, რომ გენერალი შეუდგა კ. დადიანთან და მასთან თავშეფარებულ გ. გურიელთან ადრე დაწყებული მოლაპარაკების გაგრძელებას. რაკი იმპერატორი ავლებდა, რომ ქართველი მფლობელები ერთმანეთთან შეერიგებინა და თანაც არ ნდობოდა მათ, გენერალი დამთმობიც გახდა და უნდოც. ხშირად საიმედოსა და საეჭვოს ერთმანეთისგან ვერ ასხვავებდა და გადაწყვიტა მძევლები — „ამანათები“ — მოეთხოვა, რითაც დაშვებული შეცდომები კიდევ უფრო გაღრმავდა.

ერეკლემ პასტიოსნად შეასრულა შეთანხმება, რომელიც ხელთუბანში იქნა მიღწეული: დათქმულ დროს გამოვიდა ჯარით და იდგა თრიალეთში, ახალციხის საფაშოს ახლო, რითაც დააშინა ახალციხის ფაშა და უზრუნველყო რუსეთის კორპუსის უსაფრთხოება. მაგრამ კაპ. ლვოვის 15 ოვლისისა და 27 ოვლისის წერილებმა და აგრეთვე „გვემაზე“ მინაწერებმა ისე გააცხარეს გენერალი, რომ მან წონასწორობა დაკარგა, მეფეს უხეშად უპასუხა და გვემა უკან დაუბრუნა, ხოლო კაპ. ლვოვს დააფალა, აეძულეებინა მეფე ერეკლე, ყველაფერი ისე გაეკეთებინა, როგორც გენერალი ბრძანებდა.

1771 წლის 9 აგვისტოს, სუხოტინისგან პასუხის მისაღებად, ერეკლე მეფე სწერდა გენერალს, რომ 12 ოვლისს იგი თბილისიდან გავიდა და საზღვარზე იმყოფება. შეშინებული ახალციხის ფაშა შერიგებას მთხოვს, იტყობინებოდა მეფე, მაგრამ მე 6 მძევალი მოვითხოვე, რომ შემდეგ შენთან ერთად გადაეწყვიტო როგორ მოვიქცეთ, პასუხი არ მიმიღიაო. ამასობაში მეფემ სუხოტინის წერილიც მიიღო, სადაც იგი ბრალს სდებდა ერეკლეს და წარსულში მომხდარ ამბებშიც ტოტლებენს ამართლებდა.

1771 წლის 21 აგვისტოს ერეკლე მეფემ გენერალს ორი წერილი გაუგზავნა: პირველში განაწყენებულმა მეფემ ჩამოთვალა ყველა თავისი მოქმედება თურქეთის წინააღმდეგ რუსთთან კავშირში შესვლის შემდეგ. ერეკლე ხაზს უსვამდა, რომ მისმა მტრებმა არასწორი ინფორმაცია მიაწოდეს გენერალს, ლვოვზეც გადაუკრა, რომ იგი მისდამი კეთილგანწყობილი არაა (იგულისხმებოდა კაპ. ლვოვის პოზიცია ტოტლებენის ავანტურის დროს და ლვოვის წერილი მეფისადმი); ერეკლე ლაშქრობის 20 ოვლისამდე გადავადებასაც უსაყვედურებდა გენერალს. თან დასძენდა, რომ 19 აგვისტოს იმერეთიდან მოსულმა ჩემმა კაცმა მაცნობა, სოლომონ მეფე ისევ ბაღდაღში

დგასო. ლაშქრობა ნაგარაუდგვი იყო 6 კვირით, ხსენებული ვადა უკვე იწურება, გლეხები კი ტყუილუბრალოდ მოვსწყვიტეთ მინდვრის სამუშაოებსო; გეგმასთან დაკავშირებით ერეკლე წერდა, რომ იგი მიიღო, ხელიც მოაწერა და ვალდებულება აიღო თავისი შესაძლებლობის გათვალისწინებით, გეგმის ხელმოწერის თაობაზე მეტი აღარ შემაწუხო. მეორე წერილში, რომელიც აგრეთვე 1771 წლის 21 აგვისტოსაა გაგზავნილი, ერეკლე მოაგონებდა გენ. სუხოტინს, რომ ხელთუბანში დაიჩემეს ზოგიერთებმა, მაგრამ მე არ მიკისრია სალაშქროდ გარკვეული რაოდენობით ჯარის გამოყვანა და არც ის, თუ სად რამდენი დამეყენებინა; შექმნილმა რთულმა ვითარებამ მაიძულა ჯარის ნახევარი გამეგზავნა თუშეთში, რომელსაც ლეკები დაესხნენ თავს; თუმცა ლეკები განდევნეს, დაამარცხეს, მაგრამ ჯარი იქედან ჯერაც არ დაბრუნებულა; ჯარის ნაწილი იალღუჯში გაგზავნე ლეკების წინააღმდეგ; ცნობა მივიღე აგრეთვე, რომ ლეკები ახმეტას ემუქრებიანო; რაც შეეხება მძევლების საკითხს, შეურაცხყოფილი მეფე წერდა: „ამანათის მთხოველი ვისაცა სთხოვს, ან მტერი იქნება ის კაცი, რომელსაც ეთხოვება და ან მოყვარე, და მიზეზსაც გამოუცხადებენ“.

ერეკლეს პასუხი მტკიცე იყო, მაგრამ ტონი — ზომიერი და მეგობრული. გენ. სუხოტინის რჩევის მიხედვით ძალების განაწილება ქვეყნის თავდასაცავად ერეკლეს არ უვალდებულება და არც შეეძლო, ხოლო თავადებთან ერთად ფიცის მიღება მათთან გათანაბრება იქნებოდა, რაც მეფის ავტორიტეტს დასცემდა, დაანგრევდა იმას, რასაც ერეკლე 37 წლის განმავლობაში აგებდა. ერეკლე ამაზე არ წავიდა.

არც დასავლეთ საქართველოში მიდიოდა საქმე უკეთესად. გენ. სუხოტინმა საქართველოში ჩამოსვლისთანავე მიიღო ზომები, რომ დასავლეთ საქართველოს მფლობელები შეერიგებინა და ერთობლივად ეწარმოებინათ ომი თურქეთის წინააღმდეგ, როგორც ამას ინსტრუქცია მოითხოვდა. რუსეთის სამეფო კარის დაჯალბებითა და გენ. სუხოტინის თხოვნით, ერეკლემ წერილები გაუგზავნა სოლომონ მეფეს, კ. დადიანსა და გ. გურიელს, რომ შერიგებულიყვნენ და ერთად გამოსულიყვნენ ქრისტიანების საერთო მტრის — თურქეთის წინააღმდეგ, ხოლო თავ. ზურაბ შერვაშიძეს — რუსეთის კორაპუსისთვის დაებრუნებინა გარეკილი ცხენები.

იმერეთში ჩასვლისთანავე გენ. სუხოტინმა დაიწყო მიმოწერა კ. დადიანთან და გ. გურიელთან. სოლომონ მეფისთვის ეს მეტად საწყენი იყო, მიუხედავად ამისა, მან მაინც გაგზავნა იოსებ კათალიკო-

სი (თავისი ძმა) დადიანთან მოსალაპარაკებლად, მაგრამ დადიანმა პროვოკაციები მოაწყო. ხელთუბნის თათბირიდან დაბრუნების შემდეგ გენ. სუხოტინს ყველაფერი უკუღმა მოახსენეს, რაც გენერალმა დაიჯერა და იგი იოსებ კათალიკოსს ადანაშაულებდა, რომ მას არ სურდა სოლომონ მეფის კ. დადიანთან შერიგება. გენ. სუხოტინი თვითონ შეუდგა კ. დადიანთან მოლაპარაკებას და გადაწყვიტა ზოგიერთ დათმობაზე წასულიყო. ეს დათმობა აისახა გეგმაში, რომელიც ხელთუბნის თათბირის შემდეგ ქუთაისში დამუშავდა 1771 წლის 5 ივლისს: სოლომონ მეფეს დაევალა 6 ათასი კაცი გამოეყვანა და ახალციხიდან იმერეთში მომავალი გზები შეეკრა, ხოლო დადიანს — არა მარტო აფხაზეთიდან ფოთისკენ მომავალი გზის შეეკრა ევალებოდა, არამედ აგრეთვე ქუთაისიდან ფოთამდე კომუნიკაციების დაცვა. ამ უკანასკნელი დავალების არსი იმაში მდგომარეობდა, რომ სოლომონ მეფის ჯარი სამეგრელოს ტერიტორიაზე არ დაეშვა, რისთვისაც კ. დადიანი კარგა ხანია იბრძოდა.

თუმცა გენ. სუხოტინის ნაბიჯებით განაწყენებული იყო, მაგრამ სოლომონ მეფე ყველა ზომას იღებდა რუსეთის კორპუსის მოსამარაგებლად. ამასთან ერთად, მეფეს ესმოდა, რომ მისი კ. დადიანთან მორიგება გაძნელებოდა, რადგან კ. დადიანის სასახლე თავშესაფარს წარმოადგენდა სოლომონით უკმაყოფილო პირებისას: ტახტიდან ჩამოგდებული გ. გურიელის, გადაყენებული კათალიკოსის ბესარიონის (რაჭის ერისთავის ძმის) და სხვათა. სოლომონ მეფე გენ. სუხოტინს სწერდა: ბესარიონ კათალიკოსი თურქებთან კავშირშია, ჩემს წინააღმდეგ გესლავს კ. დადიანს, ამიტომ სანამ იგი სამეგრელოშია, კ. დადიანთან ზავი შეუძლებელიაო.

გენ. სუხოტინმა სამეგრელოში წერილით გაგზავნა პოდპოლკ. ო. ბ. ბიბიკოვი და კ. დადიანს სთხოვა, დათანხმებოდა სოლომონთან ზავსა და მასთან შეხვედრაზე. 1771 წლის 20 ივლისს კ. დადიანი პასუხად სწერდა გენერალს, რომ მას ეშინოდა სოლომონ მეფისა და სთხოვდა, სუხოტინი მისულიყო მასთან ხუნწში, სადაც იქნებოდა გ. გურიელიც. გენ. სუხოტინმა ოფიცერი გაგზავნა და გ. გურიელს სამთავროს დაბრუნება აღუთქვა (გურიის საკითხის საბოლოო გადაწყვეტა ომის შემდეგ დამოკიდებული იქნებოდა ეკატერინენზე), ხოლო სოლომონ მეფე აიძულა, დასთანხმებოდა ომის დროს გ. გურიელთან შერიგებას. კ. დადიანი ცდილობდა მიეღწია არა მარტო გ. გურიელის მთავრად აღდგენის, არამედ აგრეთვე გურიიდან წყვანილი მძევლების განთავისუფლებისა, რომელნიც სოლომონ მეფეს

ჰყავდა, და იმერეთის გარნიზონის ასკანის ციხიდან გამოყვანისთვისაც, რომ გურიისათვის სრული დამოკიდებულება მოეპოვებინა.

გენ. სუხოტინის შეხვედრა კ. დადიანთან არც თუ სასურველ ვითარებაში მომხდარა, მაგრამ კ. დადიანმა, მისმა ძმამ ნიკოლოზმა და გ. გურიელმა 1771 წლის 29 ივლისს „გეგმას“ ხელი მოაწერეს და ფიციც მიიღეს; 29 ივლისს მიწერილ წერილში კ. დადიანი გენ. სუხოტინს წინადადებას აძლევდა, რომ რუსეთის წარმომადგენელს ჩაებარებინა გურიის სოფლები და ციხე და გადაეცა გ. გურიელისთვის (სხვაგვარად სოლომონი გურიელს არ მისცემსო). იგი უმტკიცებდა გენერალს, რომ გ. გურიელი ფოთის ალყის დროს დაგეგმირდებო. თუმცა სოლომონ მეფის წარმომადგენელი გურიაში არწმუნებდა გენერალს, გურიას ომის დროს კარგად გამსახურებო, მაგრამ სუხოტინი სოლომონის მტრებს უფრო უსმენდა. 1771 წლის 3 აგვისტოს კ. დადიანი სწერდა გენერალს, რომ გ. გურიელი წავიდა თქვენი ოფიცრის მოსვლამდე, ამიტომ ჩვენ იგი (ოფიცერი) გურიაში გაგვზავნეთო.

13 აგვისტოს გენ. სუხოტინმა გ. გურიელისგან მიიღო წერილი, რომლითაც ყოფილი მთავარი გენერალს აუწყებდა: თქვენი (გენ. სუხოტინის) კაცი გურიაში მოვიდა და ყველას ვუთხარით თქვენი (გენერლის) განკარგულება, მაგრამ სოლომონ მეფის კაციც მოვიდა და ჩემს ხალხს განუცხადა, რომ, თუ ისინი ჩემთან (გ. გურიელთან) გამოცხადდებიან, მეფე მძევლებს დაახრჩობს, ამიტომ გურიის თავადები და აზნაურები შეშინდნენ და ჩვენთან არ ცხადდებიან, გთხოვთ გამოგზავნოთ თქვენი კაცი და მძევლები გადმოგვცენო.

გენ. სუხოტინის დათმობა გ. გურიელისადმი, რაშიც არსებითი როლი შეასრულა კ. დადიანის პოზიციამ, გენერლის შეცდომა იყო. ამ საქმეში გარკვეული როლი შეასრულა აგრეთვე გენ. ტოტლებენმაც, ეკატერინეს ინსტრუქციამაც და თვით მამია გურიელმაც კი, რომელიც ტახტზე ხელახლა ასვლის შემდეგ თავგამოდებით იბრძოდა, რათა სოლომონ მეფეს ჯარი გაეყვანა ასკანის ციხიდან. ამასთან, მ. გურიელი იმერეთის მეფის პოლიტიკას გურიაში არანაკლებ მუქი ფერებით ხატავდა, ვიდრე გ. გურიელი, კ. დადიანი და გენ. ტოტლებენი. რა თქმა უნდა, მ. გურიელის საქციელი იყო მთავრის პარტიკულარისტული მისწრაფების ტიპური გამოვლინება, რომელიც არავითარ მორალს არ ექვემდებარებოდა. სამართლიანად მიუთითებდა პროფ. ა. ცაგარელი, რომ გენ. სუხოტინმა თავი ვერ გაართვა მისი წინამორბედის მიერ აწეწილ საქმეებს და თვითონაც

საკმაოდ შეცდომები დაუშვაო.

ამრიგად, გენ. სუხოტინი ბრმად მიჰყვებოდა რა იმპერატორის ინსტრუქციას (შეერიგებინა საქართველოს მფლობელები), მთავრებთან დათმობის გზას დაადგა, რითაც მძიმე მდგომარეობაში ჩააყენა რუსეთის ერთგული მოკავშირე სოლომონ მეფე და კიდევ უფრო გაართულა ვითარება დასავლეთ საქართველოში. კ. დადიანი და გ. გურიელი აცხადებდნენ რუსეთისადმი თავიანთ ერთგულებას, სურდათ მიეღწიათ იმერეთის მეფისგან სრული დამოუკიდებლობისთვის, ამავე დროს არ აფუჭებდნენ ურთიერთობას თურქებთანაც, რათა რუსეთის ჯარის წასვლის შემდეგ დამხმარის გარეშე არ აღმოჩენილიყვნენ. ამას არ შეეძლო გავლენა არ მოეხდინა მოვლენათა მსვლელობაზე.

1771 წლის აგვისტოს შუა რიცხვებში გენ. სუხოტინი ფოთისკენ დაიძრა. ფოთის ციხის დაუყოვნებლივ იერიშით აღება, საალყო ქვემეხების უქონლობის გამო, შეუძლებელი აღმოჩნდა და ალყა გაჭიანურდა. მეფეების რჩევის უგულებელყოფა სუხოტინს ძვირად დაუჯდა: კოლხეთის კლიმატმა გამოიწვია ჯარისკაცების მაღარიით მასობრივი დაავადება, მძიმედ გახდა ავად თვით გენერალიც. ფოთის კამპანია ამჯერადაც მარცხით დამთავრდა.

ქუთაისში დაბრუნებული გენერალი ფოთის კამპანიის შედეგებს 1771 წ. 20 ოქტომბერს სამხედრო კოლეგიას კორპუსის მდგომარეობას აცნობებდა: მოკლულ იქნა — 4 კაცი, დაიჭრა — 15, ავადმყოფობით და ჭრილობით მოკვდა — 293, გაიქცა — 57, სახეზეა ჯანმრთელი — 782, ავადმყოფი — 1934. გარდა ამისა, გენერალი ხარჯების გადიდებას ითხოვდა.

გენ. სუხოტინის მოხსენებები ჰეტერბურგში დეკემბერში მიიღეს და სახელმწიფო საბჭოს 1771 წლის 15 დეკემბრის სხდომაზე საქართველოდან საექსპედიციო კორპუსის უკან გაწვევაც გადაწყვიტეს.

სუხოტინის მარცხში უმთავრესი დამნაშავე იყო ტოტლებენი და ეკატერინე მეორე: ტოტლებენმა, სუხოტინის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „გააშიშვლა“ და „განაიარაღა“ კორპუსი, ხოლო ეკატერინე ბრმად ერწმუნა ტოტლებენს და გენერალს ურჩია ქართველებს არ ენდოო; შედეგიც სავალალო აღმოჩნდა.

გენ. სუხოტინის შედგენილი გეგმით განსაზღვრულ ძირითად ამოცანას შედეგი არ მოჰყოლია. დამხმარე ამოცანა დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრებს კორპუსის დაფარვას აკისრებდა და იგი ასეც იქნა შესრულებული. რაც შეეხება ერეკლეს, მას აქტიური მოქმედებით და თარეშით უნდა შეეწუხებინა ახალციხის ფაშა, რათა

იგი ფოთის გარნიზონს არ მიშველებოდა. ერეკლემ არა მარტო ეს გააკეთა, ქართლ-კახეთის ჯარმა 1771 წ. 25-26 ოქტომბერს ხერთვისის ციხეც აიღო.

ასეთი იყო საომარი კამპანიის შედეგი საქართველოს ფრონტზე 1771 წელს.

ფოთის კამპანიის მარცხის შემდეგ გენ. სუხოტინის ურთიერთობა საბოლოოდ გაფუჭდა არა მარტო ქართველ მეფეებთან, არამედ აგრეთვე რუსეთის წარმომადგენელ კაპ. ლვოვთანაც. ავადმყოფი გენერალი ექვიანიც გახდა, კაპ. ლვოვს რუსეთში ცილისმწამებლური ინფორმაციების გაგზავნას სწამებდა, ხოლო ქართველ მეფეებს ბრალად სდებდა თავის მარცხს. მეფეები წარუმატებლობის მიზეზად გენ. სუხოტინს თვლიდნენ.

მიზეზები საკმაო იყო: სუხოტინმა, რომელიც ბრმად გაყვა ეკატერინესა და კ. დადიანის რჩევას, სოლომონ მეფის მოთხოვნის საწინააღმდეგოდ, გურიის მთავრად გიორგი გურიელი (თურქეთის აგენტი, რომელიც ჯერ კიდევ ტოტლებენის დროს, რუსეთის კორპუსების ფოთთან დგომისას, დალატისთვის სოლომონ მეფემ დასაჯა) ადადგინა, რაც კაპ. ლვოვს შეცდომად მიაჩნდა. მართალია, სოლომონ მეფე გიორგი გურიელის ტახტზე აღდგენას დასთანხმდა, მაგრამ მძევლების განთავისუფლებას და ასკანის ციხის დათმობას არ ფიქრობდა. ამ ნიადაგზე მეფესა და გენერალს შორის ურთიერთობა ფოთის კამპანიის დროს კიდევ უფრო დაიძაბა, ხოლო იმერეთის მეფის ავტორიტეტი და გავლენა გურიაში საკმაოდ შეირყა. გარდა ამისა, სუხოტინმა საჭიროდ არ ჩათვალა იმერეთის მეფის მონაწილეობა ფოთის გარემოცვაში, რამაც წინასწარვე განაპირობა მარცხი.

რაც შეეხება ერეკლესთან ურთიერთობის გართულებას, ამის მიზეზები, გარდა ზემოთ აღნიშნულისა, ისიც იყო, რომ 1771 წლის ივლისში, თრიალეთში დგომისას, ერეკლემ ახალციხის ფაშასთან მოლაპარაკება გამართა და მძევლად ფაშის ძმა მოითხოვა, რითაც ახალციხის ფაშას ფოთის გარნიზონისათვის მიშველებაზე ხელი ააღებინა, ლეკები წააჩხუბა ფაშას, ამით კი თურქებს მოუსპო აქტიური მოქმედების შესაძლებლობა. დაბოლოს, მეფე მოელაპარაკა ხერთვისის ციხის უფროსს ციხის ჩაბარების თაობაზე, ამიტომ ყალბი მანვერი გააკეთა — ფაშისაგან საჩუქრები მიიღო და უეცრად დაბრუნდა ქართლში (სექტემბერი), რათა თურქები შეცდომაში შეეყვანა და მათი ყურადღება მოედუნებინა; შემდეგ მეფე ხელახლა

შეიჭრა ახალციხის მხარეში და უეცარი შეტევით აიღო ხერთვისის ციხე. მაგრამ ერეკლეს ეშინოდა მოქმედების გეგმის განხორციელებისა, ამიტომ მან ამის თაობაზე წინასწარ არ აცნობა არც კაპ. ლვოვს და არც გენ. სუხოტინს, რის გამოც ისინი ერეკლეს აბრალებდნენ თურქებთან მორიგებას. შემდეგ ისინი დარწმუნდნენ, რომ ფაშასთან არაფიციური მორიგებას ადგილი არ ჰქონდა (კაპ. ლვოვი თვით მონაწილეობდა ხერთვისის ოპერაციაში), მაგრამ ერეკლეზე საჩივრები, შეურაცხმყოფელი წერილები და ამ ნიადაგზე განაწყენება დარჩა.

გენ. სუხოტინისა და კაპ. ლვოვის უკმაყოფილების მიზეზი გახდა ის ფაქტიც, რომ 1771 წლის 1 ნოემბერს ერეკლემ გენ. სუხოტინს სთხოვა, ან მიეღო მონაწილეობა ახალციხეზე ლაშქრობაში, ან 1500 კაცი მაინც გამოეგზავნა. ერეკლე მეფე არწმუნებდა გენერალს, რომ, თუ იგი მასთან იქნებოდა, ვერც იმერეთის მეფე და ვერც სხვა ვინმე გაბედავდა ურჩობას და საქმე კარგად წავიდოდა, მაგრამ გენერალს ამის გაგონებაც არ სურდა. ვერ მიიღო რა გენ. სუხოტინის დადებითი პასუხი, ერეკლე მეფემ გადაწყვიტა, მათთვის უცნობებლად საგანგებო ელჩობა გაეგზავნა პეტერბურგში **ლევან ბატონიშვილისა და ანტონ კათალიკოსის** მეტაურობით. მეფე ითხოვდა დამატებით ჯარს, რომელიც მასთან ერთად იქნებოდა, რადგან კორპუსის მეტაურს არ სურდა ერეკლესთვის მოესმინა და მისი ინტერესები გაეთვალისწინებინა. ამასთან, ერეკლე სთავაზობდა პირობებს, რომლითაც მას რუსეთის მფარველობაში შესვლა სურდა (რახედაც დაწვრილებით ქვემოთ გვექნება საუბარი). როგორც ჩანს, ასეთის მაღალი რანგის ელჩების გაგზავნამ პეტერბურგში მათთვის შეუტყობინებლად, გენ. სუხოტინი და კაპ. ლვოვი ძალიან გააჯავრა, რაც აისახა კიდევაც გენ. სუხოტინის უტაქტო წერილებში, მაგრამ ერეკლე თავაზიანი ფორმით ჩამოთვლიდა თავის დამსახურებას, აქარწყლებდა გენერლის ეჭვებს და ხელახლა მოუწოდებდა მას ერთობლივი მოქმედებისთვის.

არც სოლომონ მეფე თვლიდა თავს დამნაშავედ. იგი რუსეთის მთავრობას სთხოვდა, მხოლოდ არტილერია მომეცით და საკუთარი ძალებით ავიღებ ფოთსო. ამით მეფე გენ. სუხოტინის შეცდომაზე მიუთითებდა, რომელმაც არ დაუშვა მისი მონაწილეობა ფოთის გარემოცვაზე.

ზედმეტი არ იქნება, თუ შევნიშნავთ, რომ კ. დადიანი ამჯერადაც არ იქნებოდა გულახდილი.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, 1771 წლის 15 დეკემბერს სახელმ-

წიფო საბჭომ მოისმინა გენ. სუხოტინის 20 ოქტომბრის მოხსენება და გადაწყვიტა კორპუსის საქართველოდან გაწვევა. ასეთი გადაწყვეტილების მიღება განაპირობა შემდეგმა გარემოებებმა: კორპუსის ჯარისკაცების დიდი ნაწილი დაავადებული იყო მალარიით, მათს გამოჯანმრთელებას დიდი დრო დასჭირდებოდა, ხოლო

„გაშიშვლებული“ კორპუსის მომარაგება დიდ დროს და სახსრებს მოითხოვდა; გენ. სუხოტინმაც ვერ გამონახა საერთო ენა ქართველ მეფეებთან; 1771 წლის საომარი კამპანიის შედეგები მთავარ ფრონტზე მნიშვნელოვანი იყო — რუმინელების მიერ დამარცხებული და ღუნაის გაღმა გადასროლილი თურქეთის მთავარი ძალები გატყდა და იძულებული გახდა თავდაცვით ტაქტიკას დასდგომოდა; რუსეთის მეორე არმიამ ყირიმი დაიკავა და თათრები შზად იყვნენ საბოლოოდ ჩამოცილებოდნენ თურქეთს. მეორე მხრივ, იზრდებოდა ომის საფრთხე შვეციიდან, ავსტრიის პოზიციაც მეტად საეჭვო ჩანდა; რუსეთის არმიაც მოღლილი იყო და შევსებას საჭიროებდა. რუსეთის მთავრობის გავლენიან წრეებს გადაწყვეტილი ჰქონდათ, ესარგებლათ თურქეთთან ომში მოპოვებული წარმატებებით და რუსეთის მხრით გარკვეულ დათმობებზე წასვლით ცდილობდნენ ზავი დაედოთ თურქეთთან. ასეთ ვითარებაში საქართველოდან საომარი მოქმედების გაშლის პერსპექტივამ საგრძნობლად იკლო.

ეკატერინემ, გაითვალისწინა რა ზემოაღნიშნული გარემოებანი, მიზანშეწონილად ცნო სახელმწიფო საბჭოს გადაწყვეტილება და 1772 წლის 25 იანვარს სამხედრო კოლეგიას უბრძანა საექსპედიციო კორპუსი საქართველოდან გაეწვია, ხოლო ზედმეტი საჭურველი სოლომონ მეფისთვის დაეტოვებინა. ამასთან, რუსეთის მთავრობამ საჭიროდ ჩათვალა, საქართველოში დაეტოვებინა თავისი წარმომადგენელი კაპ. ი. ლვოვი.

1772 წლის 4 თებერვლის წერილით ეკატერინე II სოლომონ მეფეს აცნობებდა: მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთის მთავრობას ცდა არ დაუკლია და ხარჯიც გასწია, საქართველოდან საომარ კამპანიას რაიმე მნიშვნელოვანი შედეგები არ მოჰყოლია, ამიტომ საქართველოში ჩვენი ჯარის დატოვება ზედმეტად მიგვაჩნია და საჭიროდ ვთვლით მის უკან გაწვევას, რათა გამოვიყენოთ იგი იქ, სადაც ნამდვილად შეუძლია სარგებლობა მოიტანოსო.

უკან იწვევდა რა საექსპედიციო კორპუსს, რუსეთის მთავრობა ცდილობდა, თურქეთთან ომის დამთავრებამდე გამოეყენებინა ქართველთა ძალები თურქეთის წინააღმდეგ. ამ მიზნით ეკატერინე II

სოლომონ მეფეს აცნობებდა: თანახმად შენი თხოვნისა, მომარაგებული იქნები; პორტასთან ზავის დადებისას იმერეთი დაიწვებული არ იქნებაო.

ერეკლესთან იმავე რიცხვში გაგზავნილი წერილში კი ეკატერინე აღნიშნავდა: თუცა ქართველები ჩვენს მოწოდებას და დახმარებას არსებითად ვერ გამოეხმაურნენ, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, პორტასთან ზავის დადებისას საქართველოს დაცვაზე ვიზრუნებთო. ეკატერინე ჰპირდებოდა ერეკლეს: თუ რაიმეს დაპყრობას შეძლებთ, შევეცდებით პორტასთან ზავით სამუდამოდ დაგიმკვიდროთ თქვენ მიერ დაკავებული ადგილებიო.

გარდა ამისა, რუსეთის მთავრობა საქართველოში მყოფ თავის წარმომადგენელს, კაპ. ლვოვს ავალებდა ქართველ მეფეებზე ზეგავლენას, რათა ამ უკანასკნელთ გაეგრძელებინათ ომი თურქეთის წინააღმდეგ.

რუსეთის მთავრობის გადაწყვეტილება ქართველმა პოლიტიკოსებმა 1772 წლის აპრილში შეიტყვეს, რასაც უდიდესი გულისტკივილით შეხვდნენ. ეს მეტად მძიმე იყო ერეკლე მეფისთვის, რომელსაც ომის წინ საგარეო საკითხები შედარებით მოწესრიგებული ჰქონდა და ომში მონაწილეობის გამო მუშობლები მტრად გაიხადა. მიზანი კვლავ მიუღწეველი რჩებოდა. აქვე უნდა დაენახა მეფეს რუსეთში სპეციალური მისიით ახლახან გაგზავნილი ელჩების მოსალოდნელი წარუმატებლობაც.

1772 წლის 21 აპრილს ერეკლე მეფე ნ. პანინს სწერდა: „საქართველოში ქრისტიანობა მოისპობის და სრულებით აღოკრდების, თუ ეს კორპუსი აქეთგან უკმობრუნდების“. ერეკლე მორალურად ავალდებულებდა რუსეთის მთავრობას, მაგრამ ასეთი მოტივებით დიპლომატიასა და სახელმწიფოთა ურთიერთობაში როდი ხელმძღვანელობენ. საქმე გადაწყვეტილი იყო.

1772 წლის 5 მაისს რუსეთის საექსპედიციო კორპუსი ქუთაისიდან გავიდა. იგი სოლომონ მეფემ ქართლის საზღვრამდე მიაცილა, მოამარაგა ტრანსპორტით და 26 მაისს იმერეთის მეფე რუსის ჯარს „თვალცრემლიანი გაშორდა“. 31 მაისს კორპუსი ცხინვალში იყო, მალე ქართლიც დატოვა და გეზი რუსეთისკენ აიღო. 1772 წლის 2 ივნისს ერეკლე მეფე გრაფ ჩერნიშევს სწერდა: „...უნამეტნავისა სიხარულითა და საცინელის საქმითა გვეყვდრიან და გვეუბნებიან: ვისგანაც სასოება გქონდათ — მიგეფარათ და ნუღარ სასოებთ მათგანაო, — ამისებრითა სიტყვითა ნიშნს გვიგებენ წარმართნი“.

მტრებისთვის თვალის ასახვევად ერეკლეს ყალბი ცნობა გაუვრცელებია, თითქოს მან ლევან ბატონიშვილისგან შეიტყო, რომ რუსეთი გაწვეული ჯარის ნაცვლად ახალ ჯარს გზავნიდა საქართველოში.

რუსეთის კორპუსი ჯერ კიდევ საქართველოს ტერიტორიაზე იყო, როცა თურქეთთან დროებითი ზავი ძალაში შევიდა. 1772 წლის 1 ივნისს რუმინელებმა ცნობა გამოუგზავნა სუხოტინს დროებითი ზავის ჩამოგდების შესახებ. ცნობა დიდი ვეზირის ბრძანებასთან ერთად სუხოტინს 5 ივლისს მიუღია კავკასიის მთებში და გამოუგზავნია კაპ. ლვოვისა და ერეკლე მეფისთვის. კაპ. ლვოვმა 10 ივლისს ცნობა გაუგზავნა ახალციხის ფაშას, რომელსაც იმავდროულად მიუღია რუმინელების ბრძანება რუსეთის ჯარისადმი. ქართლ-კახეთის სამეფოსა და ახალციხის საფაშოს შორის დროებითი ზავი ჩამოვარდა. მაგრამ ფაშას დროებითი ზავი არ დაუცავს იმერეთის მიმართ. მან იმერეთს ლეკების რაზმი შეუსია, რომელიც სოლომონ მეფემ სასტიკად დაამარცხა. ამის შემდეგ დროებით ზავი იმერეთის სამეფოსთანაც შევიდა ძალაში. კაპ. ლვოვი 1772 წლის 29 სექტემბერს აუწყებდა რუსეთის მთავრობას: დროებითი ზავი „დღემდე საჭირო სიზუსტით ნამდვილად სრულდება“.

მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთის ჯარი თითქმის სამი წელი იყო საქართველოს ტერიტორიაზე, რუს-ქართველთა ჯარის ერთობლივი მოქმედება ვერ განხორციელდა, ამიტომ საქართველოს ფრონტზე ფართო მასშტაბის ოპერაციების გაშლა შეუძლებელი აღმოჩნდა. ეკატერინე და პანინი, ქართველ მეფეებთან გამოგზავნილ წერილებში, საქართველოს ფრონტზე წარუმატებლობასა და ერთობლივი შეთანხმებული მოქმედების მიუღწევლობის ძირითად მიზეზად ქართველ პოლიტიკოსებს შორის უთანხმოებას ასახელებდნენ.

მართალია, ქართველ მეფეებს შორის ინტერესთა სხვაობას მართლაც ადგილი ჰქონდა, მაგრამ ეს არ ყოფილა ისეთი დაბრკოლება, რომლის დაძლევა შეუძლებელი ყოფილიყო: ჯერ ერთი, როგორც ზემოთ გვქონდა აღნიშნული, ქართველი მეფეები ტოტლებენს შეთანხმებული დახვდნენ; კიდევ მეტი, სოლომონსა და ერეკლეს შორის განხეთქილების მიზეზად სოლომონ მეფე გენ. ტოტლებენს ასახელებდა; კაპ. იაზიკოვი და კაპ. ლვოვი არაერთგზის მიუთითებენ, რომ ტოტლებენს არ სურს მეფეებთან ერთობლივი მოქმედება, მაგრამ არსად არ წერენ, რომ სოლომონსა და ერეკლეს ერთად მოქმედება არ სურდათ; მეორე, საექსპედიციო კორპუსის გაწვევის შემდეგ, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, ქართველი მეფეები კვლავ შეთანხ-

მდნენ და 1773 წელს ერთად ილაშქრეს ახალციხის მიმართულებით. ზემოაღნიშნული ფაქტები ცხადყოფენ, რომ ქართველი მეფეების ურთიერთ-შეთანხმება, მათი ერთობლივი მოქმედება შესაძლებელი იყო, მხოლოდ საჭირო იყო საომარი მოქმედების გაშლისთვის შერჩეულიყო ისეთი მიმართულება, რომელიც უზრუნველყოფდა ქართველთა ძალების ერთად მონაწილეობას.

გარდა ამისა, საექსპედიციო ჯარის სარდლებს, თუ სურდათ ქართველების გამოყენება ომში, ყურადღება უნდა მიექციათ საქართველოში უძლიერესი პოლიტიკური ერთეულის, ქართლ-კახეთის სამეფოს, სახელმწიფოებრივი ინტერესებისთვის. ტოტლებენმა და მოურავოვმა კარგად გაიგეს ეს და 1769 წლის შემოდგომაზე, რუსეთის სახელმწიფოებრივი ინტერესების თვალსაზრისით, უდავოდ სწორი ნაბიჯი გადადგეს, როდესაც რუსეთის მთავრობა აიძულეს, ერეკლეს თხოვნისთვის ჯარის გადიდების თაობაზე ანგარიში გაეწია. ამასთან, ტოტლებენმა ახალციხეზე ლაშქრობა დაგეგმა, მაგრამ 1770 წელს, როგორც ზემოთ გვქონდა აღნიშნული, ტოტლებენმა უღალატა ერეკლე მეფეს, რუსეთის მთავრობას და საკუთარ საზეიმო განცხადებებსაც კი, რის გამო ახალციხის მიმართულებით საომარი მოქმედება ჩაიშალა.

მიუხედავად იმისა, რომ ტოტლებენის ყალბი მოხსენებებითა და 1770 წელს საქართველოში მომხდარი ამბებით რუსეთის მთავრობა შეცდომაში იყო შეყვანილი, მაინც რუსეთის მთავრობის ყურადღების ცენტრში ერეკლესთან (როგორც საქართველოში უძლიერეს „მფლობელთან“) ურთიერთობის საკითხი იდგა. მართალია, ა. სუხოტინის შეცდომა ჯარის მდგომარეობამ და იმ უნდობლობამ შეამზადა, რასაც ტოტლებენის ინფორმაციებით გაბრუებული ეკატერინე მას წინასწარ უნერგავდა ქართველების მიმართ, მაგრამ სუხოტინს რომ ერეკლეს ახალციხეზე ლაშქრობის გეგმა მიეღო, განა ერთობლივი მოქმედება უზრუნველყოფილი არ იქნებოდა? თვით სუხოტინის მოწმობით საეჭვო არ ხდება, რომ ერეკლეს გეგმას, სუხოტინს რომ მხარი დაეჭირა, მიიღებდა სოლომონ მეფეც.

სუხოტინს არ ესმოდა, თუ რატომ იყო სოლომონ მეფე ყველაფერზე მზად „განუსჯელად“. იმერეთის სამეფოსთვის ახალციხეს ფოთზე ნაკლები მნიშვნელობა როდი ჰქონდა, სოლომონ მეფემ კარგად იცოდა, რომ თურქები უფრო ფეხმოკიდებული იყვნენ ახალციხეში, საიდანაც იმერეთს ძირითად დარტყმას აყენებდნენ. აი, ამიტომ იყო სოლომონ მეფე „განუსჯელად“ ყველაფერზე მზად. ამი-

ტომ იყო, რომ რუსეთის ჯარის გაწვევის შემდეგაც სოლომონ მეფემ ერეკლეს გეგმა მიიღო და 1773 წელს მასთან ერთად ახალციხის მიმართულებით ილაშქრა.

რაც შეეხება ერეკლე მეფეს, მისთვის ფოთზე ლაშქრობას არსებითად არავითარი მნიშვნელობა არ ჰქონდა. იგი ქართლ-კახეთის სამეფოს არაფერს მატებდა.

თურქეთის წინააღმდეგ ომში ქართველთა ძირითადი ძალების გაერთიანება და წარმართვა შეიძლებოდა მხოლოდ ახალციხის მიმართულებით, რაც წარმატების უტყუარი გარანტია იყო. ამაზე უარის თქმა ერთობლივი მოქმედების განუხორციელებლობისა და საქართველოს ფრონტზე წარუმატებლობის ძირითადი მიზეზი იყო.

მიუხედავად იმისა, რომ რუს-ქართველთა ჯარის ერთობლივი მოქმედება და ფართო მასშტაბის ოპერაციების ჩატარება შეუძლებელი აღმოჩნდა, რუსეთის ჯარის ყოფნას საქართველოში უშედეგოდ არ ჩაუვლია. მცირე საექსპედიციო რაზმის კორპუსად გადაქცევით რუსეთის მთავრობა გარკვეულ დათმობაზე წავიდა ერეკლეს წინაშე, რამაც განაპირობა ერეკლე მეფის ჩაბმა ომში. ასპინძის ბრძოლამ წელში გატეხა ახალციხის ფაშა და შესაძლებლობა წაართვა მას იმერეთის ციხეების დასაცავად აქტიურად გამოსულიყო, რამაც უზრუნველყო თურქი ოკუპანტების იმერეთიდან განდევნა. ამას კი უდიდესი პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა არა მარტო დასავლეთ საქართველოს, არამედ მთელი ქართველი ხალხისათვის.

საექსპედიციო კორპუსის საქართველოში ყოფნა ცოცხალი განსახიერება იყო რუსი ხალხის კავშირისა ქართველ ხალხთან. ტოტლებენის ავანტურასა და სუხოტინის უტაქტო საქციელს არ შეურყევიათ ქართველი პოლიტიკოსების რწმენა დიდი რუსეთის მიმართ; ისინი რუსეთიდან კვლავ ახალი ჯარის მისაღებად იბრძოდნენ, რათა მისი დახმარებით მშობლიური მიწიდან უცხო დამპყრობლები განედევნათ.

ლევან ბატონიშვილისა და ანტონ კათალიკოსის ელჩობა რუსეთს.

საომარი მოქმედების განახლება. ომის დასასრული.

სამხრეთ საქართველოს განთავისუფლების საკითხი, რისთვისაც ერეკლე ომში ჩაება, გადაუჭრელი რჩებოდა. გადაუჭრელი რჩებოდა ერეკლეს მეორე ამოცანაც — ლეკთა საკითხიც, რომლის მოგვარება სცადა მეფემ რუსეთის ჯარის დახმარებით. ლეკი აბრაგების

ავაზაკური თარემის ალაგმვის გარეშე ქართლ-კახეთის აღორძინება შეუძლებელი იყო, ხოლო ეს საქმე ჭარ-ბელაქნის დაპყრობით უნდა დაწყებულიყო.

1770 წლის ოქტომბერში ერეკლემ რუსეთის მთავრობას თხოვნით მიმართა: თუ მომავალ ზამთარს რუსთა ჯარი ქართლში დადგებოდა და ამავე დროს ახალციხის მიმართულებით ლაშქრობას არ ისურვებდა, მაშინ მეფეს ჭარ-ბელაქნის დაპყრობაში მანინც დახმარებოდა. ეს ცდაც უშედეგოდ დამთავრდა.

1771 წლის დეკემბერში ქართლ-კახეთის სამეფო კარზე გადაწყდა, რომ რუსეთთან ურთიერთობის საკითხში ახალი ნაბიჯი გადაედგათ და ამ მიზნით ლეონ ბატონიშვილი და ანტონ კათალიკოსი რუსეთში გაეგზავნათ, რათა რუსეთის მთავრობისათვის წარედგინათ ხელშეკრულების პირობები, რომლითაც ქართლ-კახეთის სამეფო რუსეთის მფარველობის ქვეშ შესვლას აპირებდა.

ხელშეკრულების პროექტით, რომელიც 1771 წლის 30 დეკემბერს შეუდგენიათ, ერეკლე რუსეთის მთავრობას შემდეგ პირობებს უყენებდა: 1) რუსეთს უშუალოდ ქართლ-კახეთში გამოეგზავნათ ოთხიათასიანი ჯარი, რომ მასთან ერთად ებრძოლათ თურქეთის წინააღმდეგ; 2) მიეღოთ ქართლ-კახეთი რუსეთის მფარველობის ქვეშ სამუდამოდ, ოღონდ იმ პირობით, რომ ერეკლეს „ჩამომავლობის მეფობა...“ საუკუნოდ „უცვალებლად“ დარჩენილიყო; 3) რუსეთის მფარველობაში შესვლის შემდეგ ქართლ-კახეთის სამეფო ეკლესიურადაც დამოუკიდებელი უნდა დარჩენილიყო: „მსგავსადვე კათალიკოსიცა წესსავე თვისსა ეგოს მოუშლელად“; 4) ყირიმში განთავისუფლებულ ტყვეებს სამშობლოში დაბრუნების ნება დართოდათ; 5) ქართლ-კახეთს მიცემოდა სესხი.

თუ ერეკლეს თხოვნა დაკმაყოფილდებოდა, მეფე რუსეთის მთავრობის წინაშე ვალდებულებას იღებდა: 1) „დღეს ჩვენს ქვეყანაში, რომლისაც ნივთის მადანი არის, და ან გამოჩნდება, იქიდან სარგებელი მოიპოვება ნახევარი თქვენის დიდებულების ხაზინას მიერთმეოდეს“; 2) „... რაც ჩვენს მორჩილებას ქვეშ კაცნი არიან, ყოველწლივ ამათგან კვამლზედ თოთხმეტი შაური საკვლწმიფოთ აიღებოდეს და მოგერთმეოდესთ“; 3) „...ღვინოს, რიცხვით ორი ათას ვედრას, რომელიც ჩვენს ქვეყანაში რჩეული ღვინით იშოვება, ყიზლარს ჩვენი ხარჯით მივითანთ საკვლმწიფოთა“; 4) „რაც ამ ქვეყანაში რჩეული ცხენი იშოვება — თოთხმეტი ცხენი ნიადაგ წელიწადს ყოვლად დიდებულებასა თქვენსა მიეთმეოდეს“; 5) „როდესაც ძალითა და

შეწევნიდა თქვენისა დიდებულების კორპუსისათა, რაც ოსმალთაგან წართმეული მამულები გვაქუს და იმ ადგილებს დავიჭერთ იმათ მოგართვან ხარჯი თქვენ ყოვლად დიდებულსა კელმწიფესა. რაც რომ რუსეთის იმპერიაში თავადს ყმა აძლევს, იმისი ნახევარი“; 6) „თუ რომ კახეთის წართმეული ადგილები (საინგილო — ვ. მ.) დავიჭირეთ ... ამასაც, როგორც ზემორე დაგვიწერია, იმ სახით ვამსახურებთ: კომლზე თოთხმეტ შაურს წელიწადში, და იმავე ადგილებიდან წელიწადში აბრეშუმს ორას ფუთს იმ ქვეყნებიდან, და, თუ მეტი შვეიძელით, მეტს მოგართმევთ დიდებულობასა თქვენსა“; 7) როდესაც ქვეყნის მდგომარეობა გაუმჯობესდება, ჯარზე დახარჯული ფული დაუბრუნდება ხაზინას; 8) როდესაც ქვეყანა დამშვიდდება, „რაც რუსეთის იმპერიაში სულზედ სალდათი აქვს, ჩვენ იმდენს კვამლზედ მიგართმევთ სალდათს დიდებულებასა თქვენსა“; 9) თუ ზემოაღნიშნული თხოვნა შესრულდება „...მოგართმევთ ძესა ჩვენსა რომელსამე და ვგრეთვე რაოდენსამე კნიაზსა თქვენს ყოვლად დიდებულსა კელმწიფესა და აზნაურთაცა შეძლებისაებრ ჩვენისა“.

ხელშეკრულების პროექტში ხშირად მეორდება, რომ ყველაფერი ეს ემსახურება მტრისგან მიტაცებული ქართული ოლქების განთავისუფლების საქმეს და ვალდებულებებიც ამ ოქლების მოსახლეობის სახელითაცაა აღებული; საგანგებოდ ხაზგასმულია: „კუალად ვედრებით მოვახსენებთ თქვენს ყოვლად მოწყალებასა, რათა ამავე ზაფხულსა არ უტეონ დაუპყრობელად ქვეყანა ახალციხისა, და უკეთუ შერიგება მოხდეს თქვენის დიდებულებისა და სულტანისა, მაშინაც გარეთ არ დარჩეს ქვეყანა ახალციხისა, ვინაჲდგან საქართველოს მიწა არის და ქართული ენა აქუსთ, და მრავალნი ქრისტიანენი არიან ამათში და სხუანიცა ახალნი გარდაქცეულნი არიან მაჰმადიანობაზედ“. ამასთან ერეკლე პრეტენზიას არ აცხადებდა სხვისი მიწა-წყლის მითვისებაზე: „უკეთუ ღთითა და ბედნიერობითა თქვენითა, რომელიც სხვა მტრის ქვეყანა თქვენის დიდებულების კორპუსის ძალით დავიჭიროთ, ამისი სრულიადი ნება თქუენის დიდებულებისა არის“. ასეთია ერეკლეს მიერ წაყენებული პირობები.

მართალია, სამეფო რუსეთის იმპერიის სასარგებლოდ გარკვეულ მსხვერპლს იღებდა, მაგრამ პირობები, რომელსაც ერეკლე რუსეთის მთავრობას სთავაზობდა, არ ზღუდავდა მას, რომ ქვეყნის საშინაო და საგარეო საქმეებში დამოუკიდებლად ემოქმედა. ამავე დროს, ამ მსხვერპლს ქვეყანა იღებდა რუსეთიდან დამხმარე ჯარის და სესხის მისაღებად, რომ ამით მტრის ხელიდან გამოეგლიჯა ქართული მიწა-

წყალი და უზრუნველყო ქვეყანის მომავალი. ისიც უნდა შევნიშნოთ, რომ აქ მართო ქართული მიწების განთავისუფლების საკითხი კი არ დგას, არამედ თვით ქართლისა და კახეთის თავდაცვის.

ქართლ-კახეთის სამეფო კარს საჭიროდ ჩაუთვლია, მცხეთაში გადასულიყო და იქ, ძველ სატახტოში, 1772 წლის 6 იანვარს პირობა შეედგინა, სადაც ნათქვამი იყო: როგორ წარმატებასაც არ უნდა მივადწიოთ თურქეთთან და ირანთან ბრძოლაში, რუსეთის ერთგულებაზე ხელს არ ავიღებთო. პირობას ხელი მოაწერეს და ბეჭედი დაუსვეს: ერეკლემ, დარეჯან დედოფალმა, ანტონ კათალიკოსმა და გიორგი, ლეონ, ვახტანგ და იულონ ბატონიშვილებმა.

საგანგებო ამოცანითა და ფართო რწმუნებით აღჭურვილი ქართველი ელჩები 1772 წლის იანვარში საქართველოდან წავიდნენ და 6 მარტს ასტრახანში ჩავიდნენ. ელჩები ჯერ კიდევ გზაში იყვნენ, როცა ასტრახანის გუბერნატორმა ბეკეტოვმა მათი ყიზლარში მისვლის ცნობა მიიღო. პეტერბურგში ამ ცნობის მიღებამდე გადაწყვეტილი ჰქონდათ საქართველოდან საექსპედიციო კორპუსის გაწვევა, ამიტომ სახელმწიფო საბჭომ 1772 წლის 23 თებერვლის სხდომაზე გადაწყვიტა ელჩების ასტრახანში შეჩერება. ერთი სიტყვით, ელჩების პეტერბურგში გაგზავნა თუ საქართველოში მათი დაბრუნება ვითარებაზე იყო დამოკიდებული.

დუნაის სამთავროების საკითხში რუსეთის მთავრობის მხრით დათმობაზე წასვლის შემდეგ რუსეთი და თურქეთი მზად იყვნენ დაეწყით საზავო მოლაპარაკება. 1772 წლის 19 მაისს მათ ხელი მოაწერეს კიდევ დროებით ზავს და მოლაპარაკების ადგილად შეარჩიეს ფოკშანი (რუმინეთი).

ავსტრიის მტრული პოზიცია, ომის საფრთხე შეეციდიდან და პირველი არმიის არასახარბიელო მდგომარეობა აიძულებდა რუსეთს გარკვეულ დათმობაზე წასულიყო. მაგრამ რუსეთის მთავრობამ ისიც იცოდა, რომ თურქეთი რუსეთის ძირითად მოთხოვნებზეც ადვილად როდი დათანხმდებოდა, მოსალოდნელი იყო საზავო მოლაპარაკების წარუმატებლობაც. რუსეთის მთავრობას გადაწყვეტილი ჰქონდა ასეთ ვითარებაში საომარი ოპერაციების დუნაის გაღმა გადატანითა და კონსტანტინოპოლზე დარტყმით აეძულებინა თურქეთი დათმობაზე წასულიყო. ამ შემთხვევაში შეიძლებოდა საჭირო გამხდარიყო ერეკლესთვის ანგარიშის გაწვევა, მაგრამ, თუ საზავო მოლაპარაკება სასურველი გზით წარმართებოდა, ერეკლეს ელჩების სამეფო კარზე მიღება, ცხადია, თურქებს გააღიზიანებდა და ზედმეტ სირთუ-

ლევს შექმნიდა.

გარდა ამისა, რაკი რუსეთის მთავრობა თავის წარმომადგენლებს უფლებას აძლევდა საზავო კონფერენციაზე დათმობაზე წასულიყვნენ (გარდა მოლდავეთისა და ვლახეთისა) საქართველოს საკითხშიც, ბუნებრივია, ქართველი ელჩებისთვისაც რაიმე გარკვეული პასუხის მიცემაც არ შეეძლოთ საზავო მოლაპარაკების დამთავრებამდე.

ავსტრია იბრძოდა თურქეთის იმპერიის მთლიანობის შესანარჩუნებლად, პრუსია კი რუსეთს მხარს უჭერდა თათართა საკითხსა (ყირიმის სახანოს დამოუკიდებლობის აღიარება) და შავ ზღვაზე ნაოსნობის უფლების მოპოვებაში (იგულისხმება, რომ სხვა საკითხებში, ისევე როგორც ვლახეთისა და მოლდავეთის საკითხში, პრუსიაც, ავსტრიასთან ერთად, თურქეთის მხარეზეა).

ბუნებრივია, რუსეთის დიპლომატია მძიმე მდგომარეობაში იყო, ამიტომ მან უკან დაიხია არა მარტო ვლახეთისა და მოლდავეთის, არამედ საქართველოს საკითხშიც. ამიტომ, თუმცა ინსტრუქციის მე-5 მუხლში საკმაო მტკიცება იყო ქართველთა ინტერესების (დასავლეთ საქართველოს) სასარგებლოდ, მაგრამ კონგრესზე მიმავალ წარმომადგენლებს ინსტრუქციაში ისიც ჩაუწერეს: თურქეთის ზავზე დასთანხმებლად უფლება გეძლევათ, დათმობით არა მარტო მოლდავეთისა და ვლახეთის საკითხში, არამედ აგრეთვე: «...согласиться в рассуждении грузинских владетелей на восстановлении с ними границ, как они до войны были, только бы по последней мере избавлены оны были навсегда утвердительно безчеловечной подати христианскими девками, взыскаваемой от них пашами турецкими».

1772 წლის ივლისის ბოლოს ფოკშანში დაიწყო საზავო კონფერენცია, თურქები დათმობაზე არ წავიდნენ და 28 აგვისტოს მოლაპარაკება ჩაიშალა. თურქეთის მთავრობამ ისევ ითხოვა დროებითი ზავის გაგრძელება. 1772 წლის 29 ოქტომბერს რუსეთისა და თურქეთის წარმომადგენლები შეიკრიბნენ ბუქურეშტში, სადაც გადაწყდა დროებითი ზავის გაგრძელება 1773 წლის 9 მარტამდე და ხელახალი მოლაპარაკება დაიწყო.

მართალია, საზავო მოლაპარაკება ბუქურეშტში 1772 წელს არ დამთავრებულა, მაგრამ მთელ რიგ საკითხებზე შეთანხმება მიღწეული ჩანდა; რაც მთავარია, საქართველოს საკითხზე წინასწარი მოლაპარაკება დეკემბერში დამთავრებული იყო. ქართველი ელჩები კვლავ კატეგორიულად მოითხოვდნენ: ან პეტერბურგში მიეღოთ, ან

სამშობლოში დაებრუნებინათ. ასეთ ვითარებაში რუსეთის მთავრობამ გადაწყვიტა ქართველი ელჩების მიღება. 1772 წლის 30 დეკემბერს ნ. პანინი აცნობებდა ბეკეტოვს რუსეთის მთავრობის გადაწყვეტილებას ელჩების პეტერბურგში გაშვების შესახებ.

1773 წლის იანვრის ბოლოს ლეონ ბატონიშვილი და ანტონ კათალიკოსი ასტრახანიდან პეტერბურგისკენ გაემგზავრნენ. გაზაფხულზე ისინი პეტერბურგში იყვნენ. 27 აპრილს ელჩებმა წერილობით აცნობეს პანინს ერეკლეს გადაწყვეტილება რუსეთის მფარველობაში შესვლის თაობაზე. ელჩების ზემოხსენებულ წარდგინებაში ზუსტად მეორდებოდა ის პირობები, რომელსაც ერეკლე 1771 წლის 30 დეკემბრით დათარიღებული ხელშეკრულების პროექტით სთავზობდა რუსეთის მთავრობას.

ერეკლეს წინადადების მიღება რომ რუსეთს არ შეეძლო, ეს რუსეთის მთავრობისთვის იმთავითვე ცხადი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ვითარების შეცვლამ ქართველი ელჩებისთვის პეტერბურგიც მეორე ასტრახანად აქცია — რუსეთის მთავრობას, თურქეთთან საზავო მოლაპარაკების ჩაშლის (1773 წლის მარტი) შემდეგ, ქართველი ელჩებისთვის უარყოფითი პასუხის მიცემა და მათი დაუყოვნებლივ სამშობლოში გამოსტუმრება, როგორც ჩანს, მიზანშეწონილად მიუჩნევია.

* * *

საქართველოს ფრონტზე დროებითი ზავის ჩამოყარდნის შემდეგ ქართლ-კახეთის სამეფოს ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან სერიოზული საფრთხე გაუჩნდა ლეკთა თარეშის გაძლიერების გამო, რაშიც, უთუოდ, თურქების ხელიც ერია.

1772 წლის 27 აგვისტოს ერეკლე მეფე ზემო ქართლის სარდალს — **რევაზ ამილახვარს** — ქვეყნის თავდაცვის მიზნით ატენის ხეობაში ოთხ ადგილას ყარაულების დაყენებას ავალებდა. ხოლო 28 აგვისტოს მასვე აცნობებდა უჯარმაში ლეკის ქვეითი ჯარის შემოჭრის ამბავს და ავალებდა სოფლები გაეფრთხილებინა, მოსალოდნელ საფრთხეს მოუშზადებელი არ შეზვედროდნენ.

1773 წლის მარტში ხუნძახის ბატონი ნურსალ-ბეგი ლეკების დიდი ჯარით შეიჭრა ქიზიყში, სადაც სასტიკი დამარცხება იგემა. დამარცხებულ ნურსალ-ბეგს ჯარი შემოეფანტა და მცირე რაზმით ბელქანში დაბრუნდა, საიდანაც ერეკლეს კვლავ შეერიგებას სთხოვდა.

ლეკთა დიდი შემოტევის საფრთხემ გაიარა.

როგორც ერეკლეს წერილებიდან ირკვევა, დროებითი ზავის დროს აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის ხანებთან კარგი ურთიერთობა ყოფილა და ქართლ-კახეთის მეფე არბიტრის როლსაც ასრულებდა. რაც შეეხება ახალციხის ფაშას, მან დროებითი ზავი არ დაიცვა. ნურსალ-ბეგის კახეთის საზღვართან მოახლოებით ფაშამ ისარგებლა და 1772 წლის შემოდგომაზე ქართველი თავადის — **ხიდირბეგიშვილის** მეთაურობით ქართლში გამოგზავნა მოთარეშე რაზმები, რომელთაც ცხინვალისა და სურამის მიდამოები დაარბიეს და ტყვეებიც გაიტაცეს.

ამასობაში რუსეთიდანაც ახალი ცნობები მოვიდა, რომ რუსეთსა და თურქეთს შორის მოლაპარაკება უშედეგოდ დამთავრდა. გარდა ამისა, 1773 წლის მაისში შეიტყვეს, რომ ლევან ბატონიშვილი „ჰაშტრახანადამ ოცდა ხუთის კაცით დიდის პატივით წაუყვანიათ კარზე“. ასეთ ვითარებაში, 1773 წლის ივლისის ბოლოს, ერეკლე II და სოლომონ I ერთმანეთს შეხვდნენ, რაც დამთავრდა სამხედრო შეთანხმებით, რომლითაც მეფეებმა ურთიერთდახმარება იკისრეს და გადაწყვიტეს ერთადვე ელაშქრათ ახალციხის მიმართულებით.

ეს ლაშქრობა აგვისტოს ბოლოსთვის იყო განსაზღვრული, მაგრამ ქართველ მეფეთა შორის სამხედრო შეთანხმებით შეშფოთებული ახალციხის ფაშა ამოქმედდა. მან ერეკლეს ნურსალ-ბეგი და ჭარულები დაუპირისპირა, სოლომონს — დადიანი და აფხაზები, ხოლო ახალციხის მხრიდან მოთარეშე რაზმების გაგზავნა დაიწყო. ამის გამო ერთობლივი ლაშქრობის განხორციელება ოქტომბრამდე არ მოხერხდა.

ბოლოს, მეფეები, ქვეყნის დასაცავად ჯარის გარკვეული კონტინგენტის გამოყოფის შემდეგ, ქართლში შეიკრიბნენ. რადგან ახალციხის ფაშამ ბორჯომის ხეობაში გზების შეკვრა მოასწრო, მეფეებმა ლაშქრობის მიმართულება შეცვალეს და გორიდან ჯავახეთში შეიჭრნენ (თუმცა ახალციხის ფაშას აქაც მოესწრო ციხეებში ჯარების თავმოყრა). 17 ოქტომბერს დაკავებულ იქნა ახალქალაქის გარეუბანი. მტერი ციხეში გამაგრდა. ქართველმა მეფეებმა იცოდნენ, რომ ფაშა ვერ გაბედავდა ციხეებიდან ჯარის გამოყვანას, რადგან ქრისტიანი მოსახლეობის იმედი არ ჰქონდა, ამიტომ მათ ღრმა ლაშქრობა მოაწყვეს ყარსის მიმართულებით და თვით არდაგანამდე მიაღწიეს. მაგრამ სოლომონ მეფის ავადმყოფობის გამო ყარსის მიმართულებით ოპერაციების განვითარება შეუძლებელი გახდა და უკან დაბრუნდნენ.

1773 წელს რუსეთის არმიამ რამდენჯერმე გადალახა ღუნაი და ღუნაის გაღმა არაერთი ბრწყინვალე ბრძოლა გადაიხადა, მაგრამ ეს გადამწყვეტი არ აღმოჩნდა, ქართველი ელჩებისთვის პასუხის შემდგომი დაგვიანება უხერხული იყო. ამიტომ 1773 წლის ბოლოს რუსეთის მთავრობამ გადაწყვიტა ერეკლესთვის უარყოფითი პასუხი გაეგზავნა და რუსეთის წარმომადგენელიც საქართველოდან უკანვე გაეწვია.

რუსეთის მთავრობა ვარაუდობდა, რომ ერეკლეს წინადადების მიღება თურქეთთან ომის გაჭიანურებას გამოიწვევდა და ირანსაც აამოძრავებდა, რაც მისთვის ხელსაყრელი არ იყო. ამიტომ 1773 წლის 31 დეკემბრის წერილით ეკატერინე II ერეკლე მეფეს თავის წინადადებაზე უარყოფით პასუხს უთვლიდა, მაგრამ თან ატყობინებდა მას: ზავის დადებისას თურქეთს ქართველი ხალხის უშიშროების და უვნებლობის პირობას ჩამოვართმევთ, ხოლო ჩვენ მისი შესრულების მეთვალყურეობას ვიკისრებთო.

1774 წლის 5 თებერვალს ბაკუნინმა ლევან ბატონიშვილს ოფიციალურად გადასცა რუსეთის მთავრობის პასუხი, ელჩები დააჯილდოვა და მალე ისინი სამშობლოში გამოისტუმრა (კათალიკოსი 9 თებერვალს გამოემგზავრა, ლევან ბატონიშვილი — 13 თებერვალს). გამომგზავრების წინ ბატონიშვილმა ნ. პანინს სთხოვა რუსეთის არმიის მიერ ყირიმში განთავისუფლებული ქართველი ტყვეების გამოშვება, რაზედაც უპასუხეს, რომ სათანადო განკარგულება გაგზავნილიაო.

თუმცა ერეკლეს წინადადება რუსეთის მთავრობამ არ მიიღო, მაგრამ შემდეგ იგი საფუძვლად დაედო გეორგიევსკის ტრაქტატის მომზადებას.

1774 წელი საქართველოში თურქების ახალი შემოტევით აღინიშნა, იანვარში ახალციხის ფაშამ 4 ათასიანი კორპუსი იმერეთის ასაოხრებლად გაგზავნა. ფაშას კავშირი ჰქონდა აბაშიძესა და დადიანთან. აბაშიძემ უმტკივნეულოდ გაატარა თურქ-ლექთა ჯარები. მტერი, რაკი ზურგში საიმედო ვახანის ციხე ეგულეობდა, ხოლო დასავლეთიდან დადიანის დახმარების იმედიც ჰქონდა, იმერეთის სიღრმეში შეიჭრა. სოლომონ მეფის თხოვნით, ერეკლემ დადიანს კაცი გაუგზავნა და განზრახვაზე ხელი ააღებინა. ამავე დროს ერეკლემ ჯარი შემოიკრიბა და გორიდან იმერეთისკენ დაძვრას აპირებდა. მტერი მიხვდა, რომ ხიფათში გაება და სწრაფად უკანდახევა იწყო. სოლომონ მეფემ რაზმი გაგზავნა და თურქებს უკანდასახევი

გზა გადაუჭრა, თვითონ კი ზურგიდან დაჰკრა და სასტიკად დაამარცხა (1774 წლის თებერვალი). იმერლებმა მტერს ადგილზევე მოუკლეს 1.000 კაცი, ხოლო 600 — ტყვედ ჩაიგდეს, შემდეგ დამარცხებულ მოწინააღმდეგეს 20 ვერსზე სდიეს და მათი უმრავლესობა დახოცეს. ტყვედ ჩაუვარდათ ლეკთა წინამძღოლი რაჯაბი, რომელიც სოლომონ მეფემ საჩუქრად გაუგზავნა თავის მოკავშირე ერეკლეს. სამიათას შვიდასი კაციდან ახალციხეში მხოლოდ შვიდასი კაცი დაბრუნდა.

მალე თურქებს აჭარლებიც განუდგნენ. ახალციხის ფაშამ მათი დასჯა გადაწყვიტა და ჯარით შეიჭრა კიდეც აჭარაში, მაგრამ სასტიკი მარცხი განიცადა.

საქართველოს საგარეო ვითარებას უკეთესი პირი უჩანდა.

1774 წლის 10 ივლისს სოფ. კუჩუკ-კაინარჯში რუსეთსა და თურქეთს შორის ზავი დაიდო. მთავარ უბანზე ომი ამით დამთავრდა.

1774 წლის აგვისტოში რუსეთიდან ერეკლეს ელჩები ხელცარიელი დაბრუნდნენ. რუსეთის წარმომადგენელმა ი. ლვოვმა საქართველო დატოვა.

ერეკლემ ჯერ კიდევ არ იცოდა რუსეთსა და თურქეთს შორის ომის დამთავრების ამბავი, ამიტომ 24 აგვისტოს წერილით მეფე ერთხელ კიდევ მოაგონებდა რუსეთის მთავრობას, რომ იგი რუსეთის მთავრობის თხოვნით ჩაება ომში თურქეთის წინააღმდეგ, რის გამოც საგარეო პირობები გართულდა; ამიტომ რუსეთმა ზავის დადებისას ჩვენს დაცვაზე უნდა იზრუნოსო.

თუმცა ოფიციალური ცნობა ომის დამთავრების შესახებ რუსეთიდან საქართველოში 1774 წლის 5 სექტემბერს გამოიგზავნა, მაგრამ გამორიცხული არაა, რომ ომის დამთავრების ამბავს საქართველოში აგვისტოს ბოლოს მოედწია. ამის გამო უნდა მომხდარიყო, რომ 1774 წლის 30 აგვისტოს, როგორც დოკუმენტებიდან ჩანს, ერეკლეს ახალციხის ფაშასთან წინასწარი ზავი დადებული ჰქონდა.

ამრიგად, საომარი მოქმედება საქართველოს ფრონტზეც დამთავრდა.

რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგები და საქართველო

რუსეთ-თურქეთის ომს უშედეგოდ არ ჩაუვლია. კუჩუკ-კაინარჯის ზავით რუსეთმა მიიღო ქერჩის, ენიკალის და კინბურნის ნავსადგურები, ხოლო რუსეთის ფლოტმა შავ ზღვაზე თავისუფალი

ნაოსნობის უფლება მოიპოვა. ხანგრძლივი ბრძოლა შავ ზღვაზე გასვლისათვის რუსეთის ბრწყინვალე გამარჯვებით დამთავრდა, გარდა ამისა, თურქეთმა, აღიარა რა თათართა დამოუკიდებლობა, დაკარგა მნიშვნელოვანი რეზერვი, რომელსაც რუსეთის წინააღმდეგ იყენებდა. ამიერიდან რუსეთის სამხრეთ რაიონების უშიშროება უზრუნველყოფილად შეიძლებოდა ჩათვლილიყო. დასასრულს, ომის შედეგებმა წინასწარვე გადასწყვიტა ყირიმის რუსეთთან შეერთების საკითხიც.

რუსეთ-თურქეთის ომს არც საქართველოსთვის ჩაუვლია უშედეგოდ. ზემოთ აღნიშნული გეგმონდა, რომ რუსეთ-თურქეთის ომის დაწყების წინ დასავლეთ საქართველოს მდგომარეობა უადრესად კრიტიკული იყო. იმერეთის მეფე სოლომონ I ომის წინ 12 წელი ებრძოდა თურქებს ტყვის სყიდვის აკრძალვისა და თურქეთის სასარგებლო დამამცირებელი ხარკისაგან (ხარკი ქალ-ვაჟებით) ქვეყნის გასათავისუფლებლად. ეს ბრძოლა 1766 წელს მარცხით (სოლომონ მეფის ტახტიდან ჩამოგდებით) დამთავრდა. 1768 წელს სოლომონ მეფის მიერ მოპოვებული წარმატება, უთუოდ, არარად იქცეოდა, რომ თურქეთი რუსეთთან ომის სამზადისით არ ყოფილიყო დაკავებული. სწორედ ამიტომ დაიხია თურქეთმა უკან და რუსი ელჩების დაპატიმრების დღეს სოლომონ I-ს პატიების ფირმანი გამოუგზავნეს. გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ რუსეთ-თურქეთის ომის დაწყებამ სისხლიდან დაცლილი იმერეთი გადაარჩინა კატასტროფას და გამაჰმადიანებას, რასაც ასე თავგამოდებით ცდილობდა სულთანმა 60-იან წლებში.

ქუჩუკ-კაინარჯის ხელშეკრულება პირველი საერთაშორისო ტრაქტატია, სადაც ომში დამარცხებული თურქეთი „საზეიმოდ და სამუდამოდ“ ხელს იღებს იმერეთის ხარკზე. «Торжественно и навсегда, — ნათქვამია ტრაქტატის 23 მუხლში, — отказывается она (ბრწყინვალე პორტა — ვ. მ.) требовать дани отроками и отроковицами и всякого рода других податей...».

ეს იყო თავისუფლებისათვის მებრძოლი ქართველი ხალხის დიდი გამარჯვება. მართალია, ტრაქტატით დასავლეთ საქართველო კვლავ თურქეთის ქვეშევრდომად რჩებოდა, მაგრამ თურქეთი ვალდებულებას კისრულობდა, არ შეევიწროებინა დასავლეთ საქართველოში სარწმუნოება და არ დაესაჯა ქართველნი ომში მონაწილეობისათვის, რაც თურქეთის სამინაო საქმეებში პირველი საერთაშორისო ჩარევა იყო.

ხანგრძლივმა ომმა თურქეთი წელში გატეხა და ერთბაშად მეორეხარისხოვან სახელმწიფოდ აქცია. თურქეთი ვალდებული იყო რუსეთისათვის 4,5 მილიონი მანეთი კონტრიბუცია გადაეხადა, რაც ისედაც ჩამორჩენილ და ეკონომიკურად სუსტ ქვეყანას მძიმედ აწვა. „დამოუკიდებელი“ ყირიმი დღეს თუ ხვალ რუსეთის ხელში უნდა გადასულიყო, რითაც თურქეთი საბოლოოდ უნდა გამოემშვიდობებოდა საიმედო რეზერვს.

აფასებდა რა ომის შემდგომ ვითარებას, ნ. ბერძენიშვილი წერდა: „სოლომონ მეფე ვერ დაიმორჩილეს, ვერც იმერეთის ციხეები დაიჭირეს. მეფემ სავსებით მოსპო ტყვეთა სყიდვა, მტკიცე ხელით ალაგმა თავადების აღვირაზსნილობა... მეფე შესამჩნევად გაძლიერდა, მისი შიში და პატივისცემა დასჩემდათ დადიანსა და გურიელსაც. ქვეყანა დამშვიდდა და სწრაფად მოშენება იწყო. ათიოდე წელიწადში მოსახლეობამ თვალსაჩინოდ მოიმატა“.

ასეთი გამოდგა ომის შედეგები დასავლეთ საქართველოსათვის, რაც უთუოდ ომში ქართველი ხალხის გმირულმა მონაწილეობამ და რუსეთის მხარდაჭერამ განაპირობა.

მართალია, ტრაქტატი ქართლ-კახეთის სამეფოს სამხრეთ საქართველოს ვერ უბრუნებდა და ქვეყანა რუსეთის მფარველობაში ვერ შეჰყავდა, მაგრამ მნიშვნელობას მოკლებული არ იყო ის, რომ თურქეთს ამიერიდან ეკრძალებოდა ომში მონაწილე ქართველებსთვის სამაგიეროს გადახდა. თურქეთის მთავრობას ამ აქტით უნდა გაეგო, რომ ამიერიდან აღმოსავლეთ საქართველოს საკითხი თურქეთ-ირანის ორთაბრძოლის საგნიდან საერთაშორისო საკითხად იქცეოდა და რუსეთის პოლიტიკური ძლიერების ზრდის კვალობაზე ამ უკანასკნელის სერიოზული ყურადღების საგანი ხდებოდა. ეს კი კავკასიაში ირან-თურქეთის ბატონობას კითხვის ქვეშ აყენებდა. ეს ახალი ძალა მით უფრო ანგარიშგასაწვევი და თურქეთისთვის საშიში ხდებოდა, რაც უფრო ახლოვდებოდა ყირიმ-ყაბარდოს რუსეთთან შეერთების საკითხი, რისთვისაც ომმა ნიადაგი საფუძვლიანად მოამზადა.

ყირიმის საკითხის გადაწყვეტით რუსეთმა მტკიცედ იწყო ფეხის მოკიდება ჩრდილოეთ კავკასიაში, რადგან იქ იურიდიული მოცილე არაუინ ჰყავდა. ასე განვითარდა მოვლენები საქართველოს ჩრდილოეთით რუსეთ-თურქეთის ომის შემდეგ, ამან საქართველოსთან რუსეთის ურთიერთობა გააადვილა და გეორგიევსკის ტრაქტატის დადებაც შესაძლებელი გახდა.

ბუნებრივია, ზემოაღნიშნულ მოვლენებთან კავშირში უნდა იქნეს გაგებულნი თურქეთის დამოკიდებულება ქართლ-კახეთის სამეფოსთან რუსეთ-თურქეთის ომის დამთავრების შემდეგ.

ზოგიერთი ისტორიკოსი აწეწილი საგარეო ურთიერთობის მოწესრიგებას მხოლოდ ერეკლეს ნიჭით ხსნიდა. ერეკლეს ნიჭსა და უნარს მართლაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, მაგრამ ერეკლეს წარმატებანი საშინაო და საგარეო პოლიტიკის დარგში 70-იან წლებში მხოლოდ მისი ნიჭით არ აიხსნება. ომმა არსებითად შეცვალა ძალთა თანაფარდობა კავკასიისთვის მებრძოლ დიდ სახელმწიფოებს შორის, რასაც უთუოდ უნდა გაეწიოს ანგარიში, როცა ქართველ პოლიტიკოსთა წარმატებით მოღვაწეობაზე ვლადიკავთ XVIII ს. 70-80-იანი წლების მიჯნაზე. ამასთან, ქართველი ხალხის გაბედულ ბრძოლასაც აქ თავისი ადგილი უნდა დაეთმოს.

ერეკლეს, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, 1774 წლის 30 აგვისტოს ახალციხის ფაშასთან წინასწარი ზავი დადებული ჰქონდა. მალე მოლაპარაკებასაც არ დაუყოვნებია და საქმე წარმატებით დამთავრდა.

სამხედრო კავშირი, რომელიც 1768-74 წლების რუსეთ-თურქეთის ომში განხორციელდა, მნიშვნელოვანი ეტაპია რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიაში. მართალია, ამ კავშირს თან ახლდა მთელი რიგი ჩრდილოვანი მომენტებიც (ტოტლებენის აჯანტურა, სუხოტინის უტაქტო საქციელი, რუსეთის მთავრობის არაგულისხმიერი დამოკიდებულება ქართველი პოლიტიკოსებისადმი და სხვ.), მაგრამ ეს ოდნავადაც არ არყვევდა მოწინავე ქართველ პოლიტიკოსთა რწმენას, „რომ რუსეთი ერთადერთი დიდი ქრისტიანული სახელმწიფო იყო, რომელსაც ამიერკავკასიაში რეალური პოლიტიკური ინტერესები ჰქონდა და რომ ეს ინტერესები ქართველი ხალხის პოლიტიკურ მისწრაფებას არ ეწინააღმდეგებოდა“ (ნ. ბერძენიშვილი). ამიტომ მასთან კავშირი აუცილებელი იყო, ხოლო საერთო მტრის წინააღმდეგ ბრძოლაში დაღვრილი სისხლი განამტკიცებდა რუსი და ქართველი ხალხების საუკუნეობრივ მეგობრობას, ხელს უწყობდა მათს შემდგომ დაახლოებას.

რუსეთის ქართული კოლონიების ისტორიის
ზოგიერთი საკითხი (XVIII საუკუნის 60-70-იანი წწ.)

XVIII საუკუნის 60-იან წლებში რუსეთს ქართული კოლონიების (მოსკოვის, ყიზლარის და სხვ.) რიცხვს მოზდოკის კოლონიაც შეემატა. კერძოდ, მოზდოკის ციხე-სიმაგრის მშენებლობას მოჰყვა მთავრობის ზრუნვა მის დასასახლებლად. ამიტომ დაიწყო ყიზლარიდან და მის ახლო პუნქტებიდან ქართველების გადასახლება მოზდოკში, რამაც შეადგინა მოზდოკის ქართული კოლონიის ძირითადი მასა. მოზდოკის დასახლების საქმეში დიდი როლი შეასრულეს თვითონ ქართველებმა და კერძოდ ი. ფიცხელაურმა, რომელიც 1763 წლიდან საგანგებოდ მიემგზავრებოდა მთიელებში (განსაკუთრებით ოსეთში) კოლონისტთა მიზიდვის მიზნით.

რუსეთის ქართული კოლონიების მოსახლეობის ზრდა, ძირითადად, ბუნებრივი გამრავლების გზით ხდებოდა. მართალია, კოლონიებს დროაღრო ემატებოდა ტყვეობიდან გამოქცეული ქართველები, მაგრამ მათი რიცხვი უმნიშვნელო იყო, რაც გაპირობებული იყო ორი გარემოებით: 60-იან წლებში საქართველოში მდგომარეობის გაუმჯობესებით და რუსეთის მთავრობის პოლიტიკით. საქმე ისაა, რომ რუსეთის მთავრობა არავითარ დაბრკოლებას არ უქმნიდა ტყვეობიდან თავდახსნილ ქართველებს სამშობლოში დაბრუნების საქმეში. რუსეთის ჯარმა ბევრი ქართველი ტყვე დაიხსნა, ხოლო მთავრობამ უზრუნველყო მათი სამშობლოში დაბრუნება. საინტერესოა ისიც, რომ იყო ცალკეული შემთხვევები, როცა რუსეთის მთავრობის მოხელეები გამოისყიდნენ ხოლმე ქართველს და ათავისუფლებდნენ. რუსეთის მთავრობა ეხმარებოდა ქართველებს ტყვეობაში მყოფი ნათესავების მოძებნისა და გამოხსნის საქმეშიც.

XVIII საუკუნის 60-70-იან წლებში ქართველი ტყვეები დაღესტნიდან, ჩეჩნეთიდან, ყაბარდოდან და ყირიმიდან რუსეთში გარბოდნენ, რომელთაც რუსეთის მთავრობა დიდ დახმარებას უწევდა სამშობლოში დაბრუნების საქმეში; რაც ხელს უწყობდა ქართველი საზოგადოების ყველა ფენაში რუსეთისადმი ნდობის განმტკიცებას.

ერეკლე მეფე დიდად აფასებდა რუსეთის მთავრობის ამ ღონისძიებას, ამის საუკეთესო დასტურია 1770 წლის შემოდგომაზე ქერიმ-ხანისათვის გაგზავნილი ერეკლე მეფის წერილიც, სადაც ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ ლეკები და ახალციხის ფაშა ქვეყანას

ანგრევენ, სულთანი მეფის საჩივარს ყურად არ იღებდა; არც „სპარსეთის დაუდვია ჩემს ჭრილობაზე მაღამო“, არც სხვა სახელმწიფოს, ახლობელს თუ შორეულს ჩემთვის დახმარება არ აღმოუჩენია, მხოლოდ რუსეთის იმპერატორი ეხმარება ქართველ ტყვეებს და მისი წყალობით ბრუნდებიან ისინი სამშობლოში და რუსეთთან კავშირს როგორ გავწყვეტო.

რუსეთის ქართულ კოლონიებს 60-70-იან წლებში ქართველ თავდაზნაურთაგან ძალზე ცოტა შეემატა. ესაა ერეკლეს პოლიტიკის უკმაყოფილო იესე მეფის შთამომავალი: ივანე ალექსანდრეს ძე ბაგრატიონი (დიდი სარდლის პეტრე ბაგრატიონის მამა), იესეს ქვრივი მარიამი და მისი შვილიშვილი დიმიტრი ბაგრატიონი და სხვ. გადასახლება, ძირითადად, 1766-1768 წლებზე მოდის, რაც იმით უნდა იყოს გაპირობებული, რომ 1765 წლის შეთქმულების გამჟღავნების შემდეგ ერეკლეს ეჭვები უნდა გაზრდილიყო ბაგრატიონთა ქართლის შტოს შთამომავლებზე და მათაც, ალბათ, ემინოდანთ ხიფათს არ გადაყროდნენ. აღსანიშნავია ისიც, რომ მეფის მთავრობა, როგორც მასალებიდან ჩანს, საგანგებოდ არავის ეპატიჟებოდა და არც ხალისით ხვდებოდა, თუმცა თავშესაფარზე უარსაც არ ეუბნებოდა.

ასე რომ, XVIII საუკ. 60-70-იან წლებში რუსეთში ქართული კოლონიების ზრდის საქმეში ტყვეობიდან თავდახსნილ და საქართველოდან გადასახლებულთა წილი უმნიშვნელო იყო.

რაც შეეხება ქართველ კოლონისტთა სამშობლოსადმი დამოკიდებულების საკითხს, აქ არსებითად იგივე მდგომარეობა გვაქვს, რაც 60-იანი წლების დასაწყისში გვქონდა. კოლონისტთა დიდი ნაწილი რუსეთის სამსახურში ჩადგა და თავდადებით ემსახურებოდა ახალ სამშობლოს, საქართველოს ამბებიდან შორს იდგა; მეორე ნაწილი — ისევე სამშობლოზე ფიქრობდა, ერეკლესადმი ერთგული რჩებოდა და ინფორმაციასაც აწვდიდა; მესამე ნაწილი — ძალზე უმნიშვნელო, ერეკლესადმი მტრობაზე ხელს არ იღებდა, თუმცა ალექსანდრე ბაქარის ძის შერისხვამ მათ თავგზა აუბნია. შემდეგ ამ ჯგუფს შეემატა ალექსანდრე ამილახვარი, რომელმაც 70-იანი წლების მიწურულიდან აქტიური ბრძოლა გააჩაღა.

საარქივო მასალებზე დაკვირვება ცხადყოფს, რომ XVIII საუკუნის რუსეთის ქართულ კოლონიებში (პირველ რიგში მოსკოვის) სწავ-

ლა-აღზრდის საქმე მაღალ დონეზე იდგა. ცხადია, ქართველი ახალგაზრდობა სწავლა-განათლებას რუსულ სასწავლებლებში იღებდა, მაგრამ კოლონიებში საოჯახო აღზრდაც (იქნებ კერძო სკოლებიც არსებობდა) საგანგებო ყურადღების საგანი ყოფილა, ამიტომ XVIII საუკუნის 60-70-იან წლებში მოსკოველი, თუ ყიზლარელი ქართველი ახალგაზრდები, რუსულთან ერთად, შესანიშნავად ფლობდნენ მშობლიურ ენასაც. სწორედ ამის წყალობით რუსეთ-საქართველოს ოფიციალურ ურთიერთობისას გამოიღვენა შუალედური უცხოური ენები (ბერძნული, თურქული, სპარსული) და მათი ადგილი ქართულმა დაიკავა.

XVIII საუკუნის 60-იან წლებში გამოჩნდა მთარგმნელთა მთელი პლეადა: ძმები ამილახვრები, ანტონ მოურავოვი (თარხან-მოურავი), დავით აბაზაძე, ივანე ფიცხელაური და სხვებმ რომლებიც საკმაოდ კარგად ფლობდნენ ორივე ენას და თარგმნიდნენ, როგორც ქართულიდან რუსულად, ისე რუსულიდან ქართულად. 60-70-იან წლებში შეიქმნა დ. გურამიშვილის პოეტური შედევრების ნაწილი, გ. ბაგრატიონის თხზულებები და სხვ. გრძელდებოდა წიგნების ქართულად თარგმნა და ბეჭდვა, რომელთა ნაწილი საქართველოშიც იგზავნებოდა.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ქართველ კოლონისტთა ნაწილი 60-იან წლებში აგრძელებდა საგანმანათლებლო საქმიანობას ჩრდილო ოსეთში (არქიმანდრიტი გრიგოლი და სხვ.), რომელიც 40-იან წლებში დაიწყო.

ქართველი კოლონისტთა უმეტესი ნაწილი რუსეთის სამხედრო სამსახურში იყო, რომლებიც, ქართულ ჰუსართა პოლკის გარდა, რუსეთის არმიის სხვა ნაწილებშიც მსახურობდა. მათგან აღსანიშნავია მოსკოვის ობერკომენდანტი გენერალი ათანასე ბაგრატიონი, პოლკოვნიკი ივანე ვახუშტის ძე ბაგრატიონი, პოდპოლკოვნიკი ნიკოლოზ რატივეი (რატიშვილი), პოდპოლკოვნიკი სიმონ ჩოლოყაევი (ჩოლოყაშვილი), პოდპოლკოვნიკი დავით აბაზაძე და სხვ. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ქართველი კოლონისტები, რომლებმაც რუსეთის ქვეშევრდომობა მიიღეს, სამსახურს მოვალეობის მოხდის ან ჯამაგირის მიღების კუთხით აღარ უყურებდნენ, ისინი მთელ თავიანთ ნიჭს მეორე სამშობლოს კეთილდღეობას ახმარდნენ, მისი ძლიერებისათვის იღვწოდნენ. ამის მაგალითია პოდპოლკოვნიკ ს. ჩოლოყაშვილის, სიმაგრეთა მშენებლისა და არტილერიის ახალი იარაღების შემქმნელის, მოღვაწეობა.

ქართველ კოლონისტთა ნაწილი სამოქალაქო სამსახურში იყო: ძმები ამილახვრები, ა. თარხან-მოურავი (სამხედრო სამსახურისათვის თავის დანებების შემდეგ), ი. ფიცხელაური, სერგი ლაშქარევი (ბიბილური) და სხვ.

XVIII საუკუნის 60-70-იანი წლებში ქართველ კოლონისტთა ნაწილს რუსეთის დიპლომატიური დოკუმენტების მთარგმნელებად იყენებდნენ: ამილახვრებს, დ. აბაზაძეს, ა. თარხან-მოურავს, ი. ფიცხელაურს და სხვ. საქართველოსთან კავშირის დასამყარებლად იყენებდნენ არქიმანდრიტ გრიგოლს, ხოლო სერგი ლაშქარევის, როგორც ენების მცოდნესა და მოხერხებულ კაცს, თავი გამოუჩინია კონსტანტინოპოლში რუსული საელჩოს დაპატიმრების შემდეგ, რის თაობაზე ა. ობერსკოვი საგანგებოდ მოახსენებდა მთავრობას და ითხოვდა მის დაჯილდოებას. რუსეთ-თურქეთის ომის დამთავრების შემდეგ, როცა რუსეთმა მიიღო უფლება თავისი რეზიდენტი ყოლოდა მოლდავიისა და ვალახიის სამთავროებში, პირველ რეზიდენტად ს. ლაშქარევი დაინიშნა.

რუსეთის ქართული კოლონიები დახმარებას უწყევდნენ და იკედლებდნენ სამშობლოდან გადახვეწილ თანამემამულეებს. ეს კარგად ჩანს იესე მეფის ქვრივის და მისი შვილიშვილის დიმიტრი გიორგის ძე ბაგრატიონის მაგალითზე და სხვ. მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ ეს კოლონიები ფეოდალური ეპოქის ცოცხალი ორგანიზმები იყვნენ, ამიტომ ეპოქის დამახასიათებელი ყველა ნიშანი თავს იჩენდა: ქიშპი ქონების თაობაზე (ბატონიშვილებს შორის), კლასობრივი ბრძოლა და სხვ.

რუსეთის ქართული კოლონიების წყალობით ქართველები რუსეთის ცხოვრებას, კულტურას და ადათ-წესებს ეცნობოდნენ, ხოლო რუსები — ქართველთა კულტურას, ხასიათს და ცხოვრების წესს. ეს ხელს უწყობდა რუსი და ქართველი ხალხების შემდგომ დაახლოებას.